

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Rida Ashir

Integrationsklausulens interaktion med svensk civilprocessrätt: integration eller missanpassning?

LAGM01

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Peter Westberg

Termin för examen: VT16

Innehållsförteckning

Abstract	1
Sammanfattning	3
Förkortningar	5
1. Inledning.....	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar.....	8
1.3 Metod.....	9
1.4 Material och forskningsläge	10
1.5 Avgränsningar	11
1.6 Disposition.....	11
2. The parol evidence rule.....	12
2.1 Allmänt	12
2.2 Klassificering.....	13
2.3 Integration som villkor	13
2.4 Begränsningar i the parol evidence rule.....	15
2.5 Reflektioner över the parole evidence rule	16
3. Integrationsklausuler	17
3.1 Internationella regelverk	17
3.1.1 CISG	17
3.1.2 PECL	18
3.1.3 DCFR.....	19
3.1.4 PICC	20
3.2 Integrationsklausulen i svensk rätt	21
3.2.1 Integrationsklausulen i svensk doktrin.....	21
3.2.2 Integrationsklausulen i svensk praxis.....	24
3.2.2.1 1986 års skiljedom	24
3.2.2.2 2002 års skiljedom	24
3.2.2.3 AD 2007 nr 86.....	25
3.3 En vedertagen definition	26

3.4 Klassificering av integrationsklausuler	27
3.5 Andra boilerplateklausuler	29
4. Partsautonomins gränser	30
4.1 Processuella avtal	30
4.2 Processuella avtal i praxis	33
4.3 Doktrin.....	34
4.4 Sammanfattning.....	41
4.5 Integrationsklausulen och RBs inre sammanhang	41
5. Integrationsklausulen och fri bevisprövning	44
5.1 Fri bevisföring	44
5.1.1 Integrationsklausulen som ett exklusivt bevis.....	45
5.1.2 Olagligen åtkommen bevisning.....	45
5.1.3 Integrationsklausulen som ett avsiktsbevis	46
5.1.4 Integrationsklausulen som aktiverare av 35 kap. 7§ RB.....	48
5.2 Fri bevisvärdering.....	49
6. Genomslag för integrationsklausulens avsedda verkan	52
6.1 Letter of intent	52
6.2 Avtalsvite.....	53
7. Slutsatser och analys	56
Käll- och litteraturförteckning.....	61

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the *integration clause* from a Swedish civil procedural perspective. An integration clause is typically intended to show that the written contract is the entire agreement between the contracting parties. It thus supersedes all agreements, discussions and other such pre-contractual dealings that were undertaken before the establishment and signing of the written contract document. The integration clause is primarily thought of as bringing contractual certainty to the contracting parties.

In the Anglo-American legal systems, the integration clause is auxiliary to the parol evidence rule in the sense that the inclusion of an integration clause in a contract marks the contracting parties' intention that the parol evidence rule shall have effect. The parol evidence rule in turn excludes external evidence that intends to add, modify or contradict the written document. Thus, the common use of integration clauses in commercial contracts in the Anglo-American legal systems could be explained by the institutional place the clause enjoys through the parol evidence rule.

Integration clauses have become common in Swedish commercial contracts. But unlike the Anglo-American legal systems, the Swedish legal system lacks the equivalent to the parol evidence rule. On the contrary, one fundamental principle of Swedish procedural law is that the parties have the right to freely bring any evidence they deem necessary before the court. Another established principle is that contracting parties cannot dispose of procedural issues without legal basis. Therefore, it is apparent that the legal effect which the parties intend to bring about through the use of an integration clause clashes with fundamental principles in Swedish procedural law and is therefore not accessible. An exception may be that the integration clause can have an effect on the courts evaluation of evidence in the sense that the pre-contractual elements are awarded a lower value as evidence relative to the written contract document. That this could be the case depends on the fact that the courts evaluation of evidence is free and not bound by legal norms on how to evaluate evidence.

The paper also set out to discuss different ways to construct the integration clause in order to give it the legal effect the parties intended it to have without clashing with the abovementioned principles in Swedish procedural law. One possibility is offered by the use of

letters of intent. In a letter of intent the parties can declare their intention that their pre-contractual dealings, before the establishment and signing of the written contract document, shall not give rise to contractual rights and duties and shall not have an impact on the rights and duties that arise from the written contract. Another possibility is using a liquidated damages clause according to which a contractor has the right to collect compensation from the other contractor upon a breach of the integration clause. Such a clause could have a preventive effect on a contractor who intends to breach the integration clause by bringing excluded evidence before the court.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att undersöka integrationsklausulen utifrån ett svenskt civilprocessrättsligt perspektiv. En integrationsklausul syftar till att visa att det skriftliga avtalsdokumentet utgör avtalsparternas fullständiga avtalsförhållande. Således ska det skriftliga avtalet ersätta alla tidigare förhandlingar, diskussioner och andra sådana prekontraktuella mellanhavanden som förekommit innan upprättandet och undertecknandet av det skriftliga avtalet. Således anses en integrationsklausul medföra förutsebarhet för avtalsparterna.

I de angloamerikanska rättsordningarna är integrationsklausulen accessorisk till the parol evidence rule i meningen att en integrationsklausul i ett avtal visar på parternas vilja att the parol evidence rule ska tillämpas. Enligt the parol evidence rule ska extern bevisning som syftar till att tillägga, ändra eller motsäga det skriftliga avtalet uteslutas. Den utbredda användningen av integrationsklausuler i kommersiella avtal i de Angloamerikanska rättsordningarna beror på att klausultypen har en institutionell plats i rättsordningarna genom the parol evidence rule.

Integrationsklausuler är numera vanligt förekommande i svenska kommersiella avtal. Till skillnad från de Angloamerikanska rättsordningarna saknar svensk rätt en motsvarighet till the parol evidence rule. Tvärtom är en grundläggande civilprocessrättslig princip i svensk rätt den om fri bevisföring enligt vilken parterna i princip har rätt att inför domstol åberopa all den bevisning de önskar, oavsett karaktär. En annan grundläggande princip är processuella avtals ogiltighet utan stöd i lag. Av dessa anledningar synes den legala effekten som avtalsparterna försöker åstadkomma genom en integrationsklausul inte vara åtkomlig. Ett undantag kan vara att en integrationsklausul tillåts påverka domstolens bevisvärdering genom att det som förekommit i det prekontraktuella stadiet tillmäts ett lägre bevisvärde i förhållande till vad som framgår av det skriftliga avtalet. Att så kan bli fallet beror på bevisvärderingens karaktär som obunden av legala normer om hur bevisvärderingen ska ske.

I uppsatsen har också diskuterats hur parterna kan konstruera integrationsklausulen i syfte att åstadkomma dess tänkta effekt utan att strida mot de ovannämnda principerna i svensk civilprocessrätt. Ett sätt erbjuder s.k. letter of intent (sv. avsiktsförklaring). I en

avsiktsförklaring kan parterna klargöra sin intention att det som förekommit innan upprättandet och undertecknandet av det skriftliga avtalet inte ska medföra civilrättsliga rättigheter och skyldigheter och inte heller ska ha en inverkan på det skriftliga avtalet. En annan möjlighet är att sanktionera integrationsklausulen genom en vitesklausul enligt vilken parts agerande i strid med integrationsklausulen utlöser en rätt för motparten att utfå ett på förhand fixerat belopp. En sådan vitesklausul kan medföra en avhållande effekt på den part som trots integrationsklausulen ämnar åberopa utesluten bevisning inför domstol.

Förkortningar

AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
AD	Arbetsdomstolen
CISG	Contracts for the International Sale of Goods
DCFR	Draft Common Frame of Reference
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidsskrift vid Stockholms universitet
JustR	Justitieråd (domare) vid Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv avdelning I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv avdelning II
PECL	Principles of International Commercial Contracts
PICC	Unidroit Principles of International Commercial Contracts
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
Restatement (second)	Restatement Second of Contracts
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätten
UCC	Uniform Commercial Code

1. Inledning

1.1 Bakgrund

I denna uppsats är avsikten att undersöka *integrationsklausulen* utifrån ett svenskt civilprocessrättsligt perspektiv. Den svenska termen till trots är integrationsklausulen i svensk rätt en import från angloamerikansk avtalsskrivningstradition, i vilken klausulen ofta benämns som *merger clause*, *entire agreement clause* eller *integration clause*.¹ I amerikansk och engelsk doktrin hänförs integrationsklausulen till en typ av klausuler som benämns *boilerplate*. Termen boilerplate är inte juridisk-teknisk men har kommit att karaktärisera klausuler av generellt slag som inte avser att reglera parternas enskilda prestationsförhållanden och som oftast flyter in i avtalet utan förhandling.² Andra närbesläktade boilerplateklausuler är *no oral amendments* (icke-muntliga ändringar) och *written agreement* (avtalad skriftform).³ Att det i de angloamerikanska rättsordningarna har funnits ett behov av olika boilerplateklausuler vid avtalsskrivning, närmast att likna vid generella standardvillkor, kan ha sin förklaring i common law-systemets betoning på texttrogen avtalstolkning och den korresponderande avsaknaden av en utbredd tolkningslära.⁴

Att det i den svenska juridiska vardagen likväl har funnits ett behov av en svensk term till den angloamerikanska motsvarigheten vittnar om klausultypens inträde och utbredda användning i kommersiella avtal av dels internationell, dels strikt nationell karaktär.⁵

Nedan följer exempel på integrationsklausuler utformade på två olika sätt:⁶

1§ ”Detta avtal utgör parternas fullständiga reglering av de frågor som avtalet berör. Alla muntliga och skriftliga åtaganden och utfästelser som föregått avtalet ersätts av detta avtal med bilagor”

¹ Maunsbach 2015, s.333.

² Gorton i Ny Juridik 4:09 s.7.

³ Edlund i SvJT 2001 s.173 ff.

⁴ Edlund i SvJT 2001 s.172; Farnsworth 2004, s.218 f.; för engelsk rätts del är detta dock en sanning med modifikation, se Hellner 1993, s.187 och nedan avsnitt 2.4.

⁵ Gorton i Ny Juridik 4:09 s.9.

⁶ Maunsbach 2015, s.333.

2§ ”Vid en framtida tvist om detta kontrakt förbinder sig parterna att inte åberopa information som denne har fått från någon person som har närvarat vid avtalsförhandlingarna och som rör avtalets tillkomst och innebörd”.

Klausulernas olika språkliga utformning leder tankarna till olika regleringssyften. Den första (1§) ger uttryck för en avsikt att i och med det skrivna avtalet fullständigt reglera parternas civilrättsliga åtaganden gentemot varandra, medan den andra (2§) använder sig av civilprocessuella termer som kan uppfattas som att parterna avser att begränsa varandras civilprocessuella möjligheter att vidta framtida åtgärder. Det står dock klart att användningen av en integrationsklausul har som föremål att från avtalstolkningen, i exempelvis händelse av tvist, skära bort kontraktselement såsom avtalspreliminärer, alltså förhandlingsprotokoll, brevväxling och annat som förekommit inför avtalsslutet och vars beaktande kan rendera i ett resultat som inte åstadkoms om endast det skrivna avtalet beaktas.⁷ Således kan man utifrån klausulens karaktär dra vissa slutsatser om dess syfte. Genom integrationsklausulen begränsas mängden information som i framtiden kan ha relevans för fastställandet av avtalsinnehållet, vilket kan förväntas öka förutsebarheten och göra avtalets verkningar för parterna överblickbara.⁸ Därutöver kan användningen av en integrationsklausul i ett avtal medföra att parterna vid avtalsslutandet ser till att avtalet de facto ger uttryck för vad de vill åstadkomma med avtalet.⁹ Ett tredje, processekonomiskt, syfte med en integrationsklausul kan vara att vid eventuell tvist effektivisera processen genom att redan vid avtalsslut klargöra vad som är relevant för parterna att föra bevisning om.¹⁰

Det inledningsvis nämnda, att integrationsklausulens naturliga habitat är de angloamerikanska rättsordningarna, innebär till lika delar att integrationsklausulen, trots dess tilltagande användning i svenskt rättsliv, saknar en naturlig institutionell plats i svensk rätt.¹¹ I amerikansk och engelsk rätt medför en integrationsklausul i det enskilda avtalet att den s.k. *Parol evidence rule* (sv. ung. regeln om avtalsextern bevisning)¹² aktualiseras.¹³ *Parol evidence rule* medför i sin tur att en avtalspart inför domstol inte får åberopa avtalsextern

⁷ Gorton i Ny Juridik 4:09 s.10; angående avtalspreliminärer, se Ramberg & Ramberg 2010 s.164.

⁸ Björnstad 2007, s.5; Gorton 2008, s.187; samma uppsats är också publicerad i Erhvervsjuridisk Tidsskrift 4/2008 s.344.

⁹ Lindskog 1989, s.153.

¹⁰ Gorton 2008, s.187.

¹¹ Bexhed 1996, s.43 f.

¹² Svernlöv et al 2013, s.164.

¹³ Farnsworth 2004, s.221.

bevisning som syftar till att ändra, motsäga eller komplettera det skriftliga avtalet.¹⁴ I svensk rätt saknas en sådan regel. Tvärtom gäller inom ramen för svensk processrätt den grundläggande principen om *fri bevisprövning* enligt 35 kap. 1§ RB som innefattar såväl *fri bevisföring* som *fri bevisvärdering*. Således ska en svensk allmän domstol pröva allt som förekommit för att avgöra vad som är bevisat. Därutöver gäller EKMR som svensk lag, vars artikel 6(1) *om rätten till rättvis rättegång* också kan tänkas stå i kollision med avtal som begränsar parts möjlighet att stödja sig på viss bevisning.¹⁵ Därtill gäller *dispositionsprincipen* enligt 17 kap. 3§ RB som en grundläggande princip i civilprocessen, och som tillförsäkrar en partsautonomi innebärandes att domstolen inte ska döma över annat än vad part yrkat och, i dispositiva tvistemål, inte grunda sitt avgörande på andra omständigheter, rättsfakta, än sådana som part åberopat. Genom sådana processhandlingar och parternas bevisföring styr parterna över rättsanvändningen på ett medelbart sätt.¹⁶

Bakom dessa spörsmål döljer sig, för svensk rätts del, en motsättning mellan principen om fri bevisföring å ena sidan och avtalsfriheten och den processuella partsautonomin å andra sidan. Denna motsättning väcker frågan huruvida en integrationsklausul endast har civilrättsliga respektive processrättsliga verkningar eller verkningar av båda slag. Integrationsklausulens eventuella processrättsliga verkan väcker i sin tur frågan huruvida civilrättsliga avtal med processuella verkningar de facto kan få en avsedd processuell verkan i allmän domstol, mot bakgrund av principen om processuella avtals ogiltighet utan stöd i lag.¹⁷

1.2 syfte och frågeställningar

Syftet med förevarande uppsats är att undersöka integrationsklausulens rättsliga betydelse i svensk civilprocessrätt. Därmed är avsikten att utröna huruvida en integrationsklausul kan få de verkningar som avtalsparterna avsåg att den skulle få när en tvist med anledning av avtalet anhängiggörs i svensk allmän domstol. Av det anförda följer ett uppenbart behov av att diskutera hur integrationsklausulen ska klassificeras. Härigenom är ambitionen att under uppsatsens gång måla en sånär korrekt bild av integrationsklausulens behandling i svensk doktrin. Slutligen ingår i syftet, mot bakgrund av det som framkommer i uppsatsen, att

¹⁴ Farnsworth 2004, s.219 f.; Peel & Treitel 2015, s.233 f.

¹⁵ Maunsbach 2015, s.332.

¹⁶ Lindell 1988, s.11.

¹⁷ NJA II 1943 s.611; Prop. 1942:5 s.232; SOU 1938:44 s.509 f.; Prop. 2010/11:128 s.43.

diskutera hur en integrationsklausul bör avfattas i ett avtal underkastat svensk rätt och svensk domsrätt för att få största möjliga genomslagskraft.

Således ska följande frågeställningar besvaras:

1. Innefattar integrationsklausulen bindande anvisningar om tillåten respektive otillåten bevisning avseende dels rättsfakta som inte framgår av avtalet, dels rättsfakta som framgår av avtalet?
2. Påverkar en integrationsklausul bevisvärderingen?
3. Mot bakgrund av svaren i frågeställningarna 1 och 2, hur bör en integrationsklausul konstrueras för att få största möjliga genomslagskraft i förhållande till sitt syfte?

1.3 Metod

I denna uppsats kommer en *rättdogmatisk metod* att tillämpas. Detta innebär att de juridiska frågeställningarna som är föremål för uppsatsen kommer att besvaras med utgångspunkt i ett etablerat normativt kunskapsparadigm som dels talar om vilka källor och sekundärkällor som är acceptabla i meningen bör eller ska konsulteras i besvarandet av juridiska spørsmål, dels vilka slutsatser som kan dras av dessa källor och sekundärkällor. Med andra ord är avsikten att försöka besvara frågorna genom ett ”inifrån-perspektiv”.¹⁸ Av det anförda framstår den med den rättdogmatiska metoden synonyma termen *rättsanalytisk metod* som målande för hur jag ämnar närma mig besvarandet av uppsatsens frågeställningar, nämligen att analysera gällande rätt utifrån ett systeminternt perspektiv.¹⁹ Att rättdogmatiken är en systemintern metod medför inte av ren nödvändighet att slutsatserna måste antas återspegla en verklighet relativ till det kunskapsparadigm som vi kallar rättsordningen eller rättsystemet. Med Jareborgs ord ämnar jag, exempelvis i fråga om den tredje frågeställningen, *rekonstruera* en del av rätten i meningen att inom ramen för vad rättsordningen tillåter försöka utröna hur en integrationsklausul kan få största genomslagskraft.²⁰ Det sistnämnda är dock inte synonymt med ett de lege ferenda perspektiv.²¹ Med tanke på att uppsatsämnet är en relativt ung företeelse i svensk rätt har dess behandling främst skett i doktrin i åtskilliga sammanhang. Därför inflyter löpande i uppsatsen synpunkter och resonemang. En sådan värderande

¹⁸ Peczenik 1995, s.9.

¹⁹ Korling & Zamboni 2013, s.24; Jareborg i SvJT 2004 s.4.

²⁰ Jareborg i SvJT 2004, s.8.

²¹ Korling & Zamboni 2013, s.24.

normativdeskription i anslutning till främst doktrin bör inte kollidera med den rättsdogmatiska metoden.

Med tanke på att uppsatsen också kommer att uppta hur integrationsklausuler behandlas i de angloamerikanska rättsordningarna uppkommer frågan huruvida en komparativ metod är behövlig. Eftersom min avsikt med en sådan redogörelse är att kontextualisera integrationsklausulens förekomst i syfte att bättre kunna behandla den utifrån ett svenskt perspektiv, snarare än att förstå likheter och skillnader mellan olika rättsystem, måste slutsatsen dras att jag inte ska anlägga en komparativ metod.²² Å andra sidan måste studiet av utländsk rätt befrias från förutfattade föreställningar, härrörande från den egna inhemska rätten, om exempelvis indelningen i materiell och formell rätt.²³

1.4 Material och forskningsläge

Integrationsklausuler är som tidigare nämnt en relativt ung företeelse i svensk juridik, vilket återspeglas i det faktum att klausultypen och de problem som är förknippade med dess introduktion i den svenska rättsordningen, särskilt de processuella aspekterna, inte har behandlats utförligt förrän nyligen. Närmast en enhetlig behandling av klausulen utifrån ett processrättsligt perspektiv kommer Lotta Maunsbachs avhandling *Avtal om rätten till domstolsprövning*. Därutöver är den nyfikne ifråga om de processuella aspekterna hänvisad till enstaka avsnitt i monografier av exempelvis Lars Heuman, Bengt Lindell och Peter Westberg. I fråga om vetenskapliga artiklar har klausultypen och till klausultypen närliggande frågor behandlats utifrån såväl processrättsliga som avtalsrättsliga perspektiv av bland annat Erik Sjöman, Jan Hellner, Lars Gorton, Peter Westberg och Lars Heuman. I övrigt är litteratur och förarbeten om civilprocessen i generell bemärkelse också av intresse för uppsatsens vidkommande.

I amerikansk och engelsk rätt är klausultypen naturligt hemmahörande, vilket återspeglas i dess utförliga behandling i doktrin. För uppsatsens vidkommande har två standardverk, E. Allan Farnsworths *Farnsworth on Contracts* och Edwin Peels *Treitel - The Law of Contract*, liksom Patrick Selim Atiyah och Stephen A. Smiths *Atiyah's Introduction to the Law of Contract* ansetts som tillräckliga att beakta för ändamålet.

²² Korling & Zamboni 2013, s.141.

²³ Bogdan 2013, s.5.

Det är tunt med svenska rättsfall som behandlar integrationsklausuler. Förutom ett par skiljedomar har frågeställningar som berör integrationsklausuler kommit under bedömning i AD 2007 nr 86. Detta utesluter givetvis inte att rättsfall som behandlar närliggande frågeställningar kan ha relevans för uppsatsämnet.

1.5 Avgränsning

Uppsatsen tar bara sikte på integrationsklausuler i kommersiella förhållanden. Därutöver är avsikten att behandla integrationsklausulen utifrån ett civilprocessrättsligt perspektiv och inte utifrån ett avtalsrättsligt perspektiv, bortsett från att en processrättslig studie inte kan befrias från civilrättens teoretiska överbyggnader.²⁴ Således är denna avgränsning inkonsekvent såtillvida att integrationsklausulen såsom en civilrättslig företeelse måste utredas innan eventuella processuella frågor kan besvaras. En ytterligare avgränsning ligger i att framställningen endast är intresserad av integrationsklausulens prövning och hållbarhet inför svensk allmän domstol och inte inför skiljenämnd. Av utrymmesskäl ligger en ytterligare avgränsning i att EKMR perspektivet inte kommer att utredas närmare.

1.6 Disposition

I uppsatsens kapitel 2 redogörs för the parol evidence rule och integrationsklausulen i amerikansk och engelsk rätt för att som utgångspunkt för uppsatsen sätta integrationsklausulen i ett institutionellt sammanhang och därmed skapa en förståelse för klausulens förekomst och verkan. I kapitel 3 är syftet att åstadkomma en någorlunda konkret definition av integrationsklausulen. Därför redogörs för dels klausultypens förekomst i ett antal internationella regelverk, dels för integrationsklausulens behandling i svensk doktrin och praxis. Kapitlet avslutas med ett försök att åstadkomma en definition och klassificering av integrationsklausulen. I kapitel 4 följer mot bakgrund av slutsatserna i kapitel 3 angående integrationsklausulens karaktär en redogörelse för den processuella ogiltighetsprincipen i allmänhet och dess inverkan på integrationsklausulen i synnerhet. Kapitlets avslutande avsnitt behandlar integrationsklausulens inverkan på RB ifall klausulens avsedda verkan får genomslag. I kapitel 5 följer resonemang kring integrationsklausulens hållbarhet inom ramen för den fria bevisprövningens princip och andra regler i RBs bevisavsnitt. Mot bakgrund av det anförda följer i kapitel 6 förslag på hur parterna kan tillse att integrationsklausulens avsedda verkan får genomslag. I avslutande kapitel 7 följer slutsatser och analys.

²⁴ Heuman i SvJT 2015 s.797.

2. The parol evidence rule

2.1 Allmänt

Avtalsparters användning av en integrationsklausul i sitt skriftliga avtal bekräftar parternas intention att the parol evidence rule ska äga tillämpning. Klausulen visar i sådant fall uttryckligen att deras avtal är ”*completely integrated*”.²⁵ Således förutsätter studiet av integrationsklausulen att the parol evidence rule utreds lite närmare.

The parol evidence rule förekommer i USA och Storbritannien i ett sammanhang som vanligtvis är främmande för svensk rätts del. I de angloamerikanska rättsordningarna utgörs en del av rättssystemet av ”*the law of evidence*” enligt vilken viss bevisning är ”*admissible*” inför domstol medan annan är ”*inadmissible*”. En sådan ordning är väsensskild från den i 35 kap. 1§ RB stadgade fria bevisprövningen som gäller i Sverige, med undantag för 35 kap. 7§ RB som ger domstolen möjlighet att avvisa bevisning som förts in i målet (se nedan 5.1.4).²⁶

Avtalsparter kan välja att i ett skriftligt avtal nedteckna alla delar av deras överenskommelse som föregåtts av förhandlingar, utfästelser och åtaganden (avtalspreliminärer). Således medför det skriftliga avtalet en förutsebarhet och att rättsförhållandets innehåll och gränser blir överblickbara. Vid händelse av tvist kan endera parten åberopa bevisning om de tidigare förhandlingarna i syfte att påvisa en annan överenskommelse än den nedtecknade. I sådant fall kommer den parten att mötas av the parol evidence rule som kan förbjuda användandet av sådan extern bevisning som motsäger eller kompletterar det nedtecknade avtalet.²⁷ I ett amerikanskt rättsfall, *Gianni v. Russel & Co*, ville ena parten påvisa att ett muntligt avtal gällde istället för det skrivna, varpå domstolen uttalade följande: ”*As the written lease is the complete contract of the parties and since it embraces the field of the alleged oral contract, evidence of the latter is inadmissible under the parol evidence rule*”.²⁸ Uttalandet är målande för hur the parol evidence rule verkar i praktiken. Om ett skriftligt dokument kan anses utgöra parternas fullständiga avtal, i sådant fall *fullständigt* eller *partiellt integrerat* (se nedan avsnitt 2.3) får part inte föra in extern bevisning som syftar till att ändra, motsäga eller komplettera

²⁵ Farnsworth 2004, s.233.

²⁶ Hellner 1993, s.186; 35 kap. 7§ RB skiljer sig också i det att bevisningen avvisas först efter att den förts in i målet och en bedömning av dess behövlighet har skett. Se också 35 kap. 14§ RB om förbudet mot skriftliga vittnesattester som huvudregel.

²⁷ Farnsworth 2004, s.219 f.

²⁸ Farnsworth 2004, s.220 och däri gjorda hänvisning i not 2.

det skrivna avtalet. Trots att ordet ”parol” i regeln kan föra tankarna till att föregående muntliga förhandlingar utöver det nedtecknade avtalet saknar verkan syftar regeln till att utesluta alla former av, i förhållande till det nedtecknade dokumentet, extern bevisning som kan anses utgöra avtalspreliminärer.²⁹

2.2 Klassificering

Gränsen mellan processrätt och civilrätt kan vara svår att dra: likaså kan det vara svårt att jämföra olika rättsordningars sätt att dra gränsen.³⁰ I amerikansk rättspraxis och doktrin synes den mest utbredda uppfattningen vara att the parol evidence rule inte tillhör ”*law of evidence*” utan snarare materiell rätt. Trots att regeln exkluderar viss bevisning som ”*inadmissible*” sker detta inte på grundval av bevisningens karaktär som otillförlitlig eller som emanerande ur en olaglig bevisanskaffningsverksamhet. Sådana ”*rules of evidence*” såsom hörsägensregeln (”*hearsay rule*”) förbjuder vissa metoder för bevisupptagning men tillåter likväl att bevisningen upptas på ett annat sätt.³¹ The parol evidence rule å sin sida förbjuder upptagandet av själva bevisningen som syftar till att motsäga det skriftliga dokumentet.³² Ännu ett exempel på regelns materiella karaktär i amerikansk rätt är att federala domstolar i s.k *diversity cases* ska tillämpa delstatlig, istället för federal, lag på materiella frågor. Detta har föranlett de federala domstolarna att tillämpa the parol evidence rule enligt den berörda delstatens lagstiftning.³³

I engelsk rätt är klassificeringen av the parol evidence rule något oklar. Detta beror troligtvis på att regeln idag betraktas som en presumption om att det skriftliga avtalet redovisar parternas fullständiga avtal.³⁴ Tidigare betraktade Atiyah regeln som hemmahörande i den materiella rätten trots dess formulering som en bevisregel.³⁵

2.3 Integration som villkor

Vid tillämpningen av the parol evidence rule i amerikansk rätt skiljer man mellan *fullständigt integrerade* avtal och *partiellt integrerade* avtal. Huruvida avtalet är fullständigt eller partiellt

²⁹ Farnsworth 2004, s.222; Peel & Treitel 2015, s.233.

³⁰ Bogdan 2008, s.68 f., 85.

³¹ Ekelöf et al. 2009, s.42 f.; fastän RB inte har liknande bevisregler präglas vissa stadganden av *principen om det bästa bevismaterialet*, se härom anført arbete, Westberg 2014, s.191 och Prop. 1986/87:89 s.106.

³² Farnsworth 2004, s.222.

³³ Farnsworth 2004, s.224.

³⁴ Atiyah & Smith 2006, s.143.

³⁵ Atiyah 1981, s.161 f.

integrerat beror på parternas avsikt med det skriftliga avtalet.³⁶ Ett fullständigt integrerat avtal medger den legala effekten att bevisning om avtalspreliminärer som avser att motsäga eller komplettera det skrivna är otillåten och ska avvisas.³⁷ Om det skriftliga avtalet däremot endast är partiellt integrerat får bevisning om avtalspreliminärer tillföras för att komplettera med nya rättigheter och skyldigheter men inte motsäga avtalet.³⁸ Det sistnämnda förutsätter i sin tur att en bedömning av den tillförda bevisningen sker i syfte att utröna huruvida den endast kompletterar avtalet eller även motsäger den.³⁹ Själva frågan huruvida avtalet är integrerat och till vilken grad, avgörs genom en bedömning av avtalet i sin helhet och all form av bevisning får åberopas och beaktas.⁴⁰ Användningen av en integrationsklausul kan därmed tjäna syftet att påvisa att avtalet är fullständigt integrerat.⁴¹ Det kan nämnas att bedömningen av integrationsfrågan för tillämpning av the parol evidence rule betraktas som processuell, eftersom den ofta avgörs av domaren istället för juryn, trots att den också är en "*question of facts*".⁴²

I engelsk rätt avgörs integrationsfrågan utifrån en presumptionsregel.⁴³ När ett avtal är nedtecknat i ett dokument föreligger en stark presumption om att parterna avsett att avtalet ska fullständigt reglera deras mellanhavanden. I sådant fall blir the parol evidence rule tillämplig och avtalsextern bevisning ska därmed avvisas. Domstolen gör i sådana fall en helhetsbedömning av det skriftliga dokumentet.⁴⁴ Å andra sidan får part föra bevisning om att avtalet inte är integrerat och således för att motbevisa presumptionen.⁴⁵ Till skillnad från amerikansk rätt medför engelsk rätt att the parol evidence rule endast är tillämplig på fullständigt integrerade avtal, eftersom en åtskillnad mellan fullständig och partiell integration inte görs.

³⁶ Farnsworth 2004, s.225.

³⁷ Farnsworth 2004, s.226; Restatement Second § 215; UCC 2-202.

³⁸ Farnsworth 2004, s.226; Restatement Second §§ 210(2), 215, 216; UCC 2-202 cmt.3.

³⁹ Farnsworth 2004, s.228.

⁴⁰ Farnsworth 2004, s.227, 229; Restatement Second § 209(3).

⁴¹ Farnsworth 2004, s.233.

⁴² Farnsworth 2004, s.238.

⁴³ Atiyah & Smith 2006, s.143.

⁴⁴ Peel & Treitel 2015, s.234 f.

⁴⁵ Peel & Treitel 2015, s.234.

2.4 Begränsningar i the parol evidence rule

I amerikansk rätt finns det flera begränsningar i tillämpligheten av the parol evidence rule.⁴⁶ Eftersom regeln avser att avskära bevisning om det som föregått det skriftliga avtalet har regeln ingen bäring på sådant som diskuterats och överenskommits muntligen efter avtalsslutet.⁴⁷ Således har regeln ingen framåtsyftande sida. Eftersom regelns tillämplighet förutsätter ett skriftligt avtalsdokument hindrar den inte heller bevisning om frånvaron av avtal eller om avtalets ogiltighet.⁴⁸ Det är också tillåtet att föra bevisning om hur avtalets ordalydelse ska tolkas eller för att visa på att en avtalsrättslig ogiltighet föreligger.⁴⁹

I engelsk rätt har the parol evidence rule varit föremål för diskussion och kritisk granskning de senaste 30 åren. Mot en äldre tendens att inskräpa regelns betydelse för ett *"the four corners of the contract"*-synsätt har begränsningarna i regeln betonats och blivit många. Idag tycks principen vara synonym med en presumtion om att ett dokument som ser ut att vara ett avtal också ska behandlas som hela avtalet.⁵⁰ Därutöver liknar begränsningarna i engelsk rätt de som förekommer i amerikansk rätt, såsom tillåtligheten av bevisning om avtalets ogiltighet eller bevisning om tolkning av en oklar ordalydelse.⁵¹ I samma anda har *The Law Commission* som utredde the parol evidence rule 1986 uttalat sig angående integrationsklausuler att de inte kan ha *"conclusive effect"* men blott *"a strong persuasive effect"*. Det anförda innebär att trots befintligheten av klausulen ska domstolen ge effekt åt tillägg till ett skriftligt avtal om det bevisas att parternas intention varit sådan.⁵² Denna utveckling i engelsk rätt hänger nära samman med det succesiva skiftet från objektiv avtalstolkning till en mer partsorienterad kontextualistisk avtalstolkning. Detta skifte brukar åskådliggöras med Lord Hoffmans *"re-statement"* i *Investors Compensation Scheme Ltd v West Bromwich Building Society*, i vilken han sammanfattar de godtagbara principerna för avtalstolkning.⁵³ Denna utveckling har föranlett en mera utbredd användning av integrationsklausuler i syfte att återställa effekten av den ursprungliga parol evidence-doktrinen.⁵⁴

⁴⁶ Se Restatement Second § 214 (a)-(d).

⁴⁷ Farnsworth 2004, s.238.

⁴⁸ Farnsworth 2004, s.240.

⁴⁹ Farnsworth 2004, s.239, 245.

⁵⁰ Atiyah & Smith 2006, s.143; Hellner 1993, s.187.

⁵¹ Peel & Treitel 2015, s.236, 238.

⁵² Hellner 1993, s.201 och däri gjorda hänvisning.

⁵³ Atiyah & Smith 2006, s.148; Rosengren i SvJT 2010 s.6; Peel & Treitel 2015, s.227.

⁵⁴ Gorton i JT nr 4 2014/15 s.802 f.; Rosengren i SvJT 2010 s.7.

2.5 Reflektioner över the parole evidence rule

Mot bakgrund av redogörelsen för the parole evidence rule kan följande konkluderas inför kommande kapitel och avsnitt. The parole evidence rule, aktiverad genom en integrationsklausul, ska i princip medföra att det skriftliga avtalsdokumentet ska anses fullständigt reglera parternas mellanhavande. Därigenom ska vad som följer av avtalsdokumentet inte kunna uppluckras genom bevisning om sådant som inte influerats i avtalsdokumentet. Här bortses från de sedan tidigare existerande undantagen till regeln och den uppluckring av regeln som försiggått i främst engelsk rätt. Eftersom svensk rätt saknar en motsvarighet till parole evidence rule är utgångspunkten här att användningen av en integrationsklausul i en svensk kontext sker med samma bevekelsegrunder som avtalsparter har i de angloamerikanska rättsordningarna. I sådant fall måste först konstateras att integrationsklausulen, likt andra civilrättsliga villkor, ska tolkas i enlighet med den gemensamma partsviljan.⁵⁵ Så långt tycks konstruktionen inte vålla särskilda problem. Däremot medför en integrationsklausul som aktiverar the parole evidence rule i dess ”icke-uppluckrade” form ett bevisföringsförbud, vilket i svensk rätt kan antas kollidera med principen om fri bevisprövning.

Att the parole evidence rule, åtminstone i amerikansk rätt, anses tillhöra den materiella rätten kan självklart inte medföra att integrationsklausulens effekter i svensk rätt också ska anses vara begränsade till det civilrättsliga. En sådan ekvivalens mellan indelningen i formell och materiell rätt i Sverige och de angloamerikanska rättsordningarna råder inte. Med bortseende från indelningen i formell och materiell rätt tycks den existerande ordningen i amerikansk rätt snarare bygga på ett rättspolitiskt ställningstagande som premierar partsintentionen bakom integrationsklausuler och aktiverandet av the parole evidence rule och vad som i slutändan blir konsekvensen av detta. Frågan är huruvida den svenska rättsordningen kan ställa sig bakom en sådan rättspolitisk intention.

⁵⁵ NJA II 1915 s.251.

3. Integrationsklausuler

Nedan följer först en redogörelse för integrationsklausulens innebörd och verkan i ett antal relevanta internationella regelverk. Därefter följer en redogörelse för klausultypens behandling i svensk doktrin och rättspraxis i syfte att, med återkoppling till de internationella regelverken, utkristallisera en ”vedertagen definition”. Därefter är avsikten att diskutera integrationsklausulens klassificering i meningen civilrättslig, processrättslig eller en blandning av bådadera. Kapitlet avslutas med en redogörelse för två andra, till integrationsklausulen närliggande, boilerplateklausuler.

3.1 Internationella regelverk

Inledningsvis kan nämnas FN:s konvention angående avtal om internationella köp av varor (CISG) som har inkorporerats genom *lag 1987:822 om internationella köp*. De övriga regelverken, PECL, DCFR och PICC, har karaktären av oförbindande modellagar. Likväl har HD förklarat att modellagarna kan tjäna som inspiration när det uppkommer spörsmål med anledning av rättsförhållanden som är främmande ur ett svenskt lagstiftningsperspektiv men som är vanligen förekommande i kommersiella förhållanden. I NJA 2009 s. 672 som gällde frågan om skälig uppsägningstid med anledning av ett återförsäljaravtal, uttalade HD att bland annat får regleringen i DCFR vara vägledande i fastställandet av vad som får anses vara skälig uppsägningstid.⁵⁶ Mot bakgrund av dessa referenser till modellagarna sluter sig Ramberg till att de kan betraktas som en rättskälla i svensk rätt.⁵⁷ En mer återhållsam, och möjligen riktigare, slutsats är att modellagarna otvivelaktigt ger uttryck för allmänna avtalsrättsliga principer som förekommer i de flesta västerländska rättssystemen.⁵⁸

3.1.1 CISG

I CISG saknas en specifik reglering av integrationsklausuler. Av art. 6 följer att konventionen är dispositiv och att avtalsparter därmed kan frångå dess reglering. Av art. 7.2 följer att *”frågor som regleras i denna konvention, men som inte uttryckligen har lösts i den, skall*

⁵⁶ Se även JustR Håstads tillägg i NJA 2000 s.747, NJA 2006 s.638 och NJA 2008 s.733 vari han hänvisar till bland annat PECL och DCFR.

⁵⁷ Ramberg & Ramberg 2010, s.28.

⁵⁸ Jfr även Ramberg & Ramberg 2010, s.26; Svernlöv et al. 2013, s.41; angående rättskällevärdet av de internationella regelverken och de senaste rättsfallen vari HD hänvisat till regelverken, se Svensson i Ny Juridik 1:16 s.30.

lösas i enlighet med de allmänna principer som konventionen är grundad på...". Av art. 8.3 följer att "vid fastställande av en parts avsikt eller hur en förnuftig person skulle ha uppfattat den, skall vederbörlig hänsyn tas till alla omständigheter av betydelse, såsom avtalsförhandlingarna, praxis som har utbildats mellan parterna, handelsbruk och annan sedvänja samt parternas senare uppträdande".⁵⁹ Ur art. 8.3 kan man således utläsa att vid avtalstolkning avtalspreliminärer ska beaktas för att utröna partsavsikten, vilket talar emot den avsedda verkan vid bruket av integrationsklausuler. I den av akademiker utarbetade kommentaren till CISG uttalas att en integrationsklausul avviker från de tolkningsnormer som framkommer i CISG. Effekten kan i sådant fall bli att klausulen förbjuder parterna från att åberopa sig på uttalanden eller åtaganden som inte ingår i det skriftliga dokumentet, liksom bevisning om parts- och handelsbruk. Med tanke på konventionens dispositiva karaktär kan parterna genom avtal åstadkomma ett sådant förbud. Å andra sidan uttalas i kommentaren att vid fastställandet av integrationsklausulens avsedda verkan ska parternas föregående uttalanden, förhandlingar och andra relevanta omständigheter beaktas, vilket ligger i linje med ovannämnda art. 8.⁶⁰

3.1.2 PECL

PECL är en produkt av den s.k Landokommissionen som år 1980 påbörjade arbetet med en regelsamling avsedd att fastställa gemensamma principer inom europeisk avtalsrätt. Till skillnad från CISG är PECL inte ett lagstiftningsverk utan snarare en utredning som är tänkt att läggas till grund för ett eventuellt europeiskt harmoniseringsarbete på avtalsrättens område.⁶¹

PECL behandlar uttryckligen integrationsklausuler. Av art. 2:105 (Merger clause) följer att:

"(1) If a written contract contains an individually negotiated clause stating that the writing embodies all the terms of the contract (a merger clause), any prior statements, undertakings or agreements which are not embodied in the writing do not form part of the contract.

(2) If the merger clause is not individually negotiated it will only establish a presumption that the parties intended that their prior statements, undertakings or agreements were not to form part of the contract. This rule may not be excluded or restricted.

⁵⁹ Tolkningsoperationen påminner väldigt mycket om den som föreskrivs i förarbetena till AvtL, se NJA II 1915 s.251.

⁶⁰ CISG-AC Opinion no 3, Parol Evidence Rule, Plain Meaning Rule, Contractual Merger Clause and the CISG". CISG Advisory Council (CISG-AC).

⁶¹ Herre i SvJT 2012 s.933.

(3) The parties' prior statements may be used to interpret the contract. This rule may not be excluded or restricted except by an individually negotiated clause.

*(4) A party may by its statements or conduct be precluded from asserting a merger clause to the extent that the other party has reasonably relied on them.*⁶²

Av den citerade artikeln kan således utläsas att den i PECL behandlade integrationsklausulen avser att utesluta avtalspreliminärerna från det som utgör avtalsinnehåll mellan parterna. Viktigt att beakta är att PECL gör en åtskillnad mellan individuellt förhandlade integrationsklausuler och sådana som inte varit föremål för individuell förhandling. Till skillnad från den individuellt förhandlade klausulen, som ska tillmätas full verkan, ska den icke förhandlade integrationsklausulen endast tillmätas en presumtionsverkan.⁶³ Detta bör ses mot bakgrund av tolkningsreglerna i art. 5:101 av vilka följer att avtal ska tolkas i enlighet med parternas vilja, även om det sker i strid mot den objektivt fastställda ordalydelsen. I övrigt kan endast en individuellt förhandlad klausul utsläcka avtalspreliminärernas betydelse för tolkningen av avtalet. Slutligen framgår av PECL att trots befintligheten av en giltig integrationsklausul kan parts konkludenta handlade i strid med integrationsklausulen utsläcka dennes möjlighet att gentemot motparten åberopa klausulen.

3.1.3 DCFR

Landokommissionens arbete med PECL har sedan 1998 också bedrivits inom ramen för ett EU-projekt. År 2009 framlades förslaget i form av DCFR som är ett mer renodlat förslag till en gemensam europeisk reglering på avtalsrättens område. DCFR har därigenom inarbetat stora delar av bestämmelserna i PECL med vissa förändringar i både substans och terminologi (det fetstilta nedan).⁶⁴

I likhet med PECL återfinns i DCFR en reglering av integrationsklausuler. Av art. 4:104 (Merger clause) följer att:

*(1) If a **contract document** contains an individually negotiated clause stating that the **document** embodies all the terms of the contract (a merger clause), any prior statements, undertakings or agreements which are not embodied in the **document** do not form part of the contract.*

⁶² <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/textef.html#c2> 2016-02-12

⁶³ Lando & Beale 2000, s.153.

⁶⁴ Herre i SvJT 2012, s.934.

(2) *If the merger clause is not individually negotiated it establishes only a presumption that the parties intended that their prior statements, undertakings or agreements were not to form part of the contract. This rule may not be excluded or restricted.*

(3) *The parties' prior statements may be used to interpret the contract. This rule may not be excluded or restricted except by an individually negotiated clause.*

(4) *A party may by statements or conduct be precluded from asserting a merger clause to the extent that the other party has reasonably relied on **such statements or conduct***.⁶⁵

Som synes är DCFR:s reglering av integrationsklausulen identisk med PECL:s, så när som på vissa språkliga skillnader som inte bör medföra materiella skillnader.

3.1.4 PICC

Unidroit är en oberoende mellanstatlig institution med bakgrund som organ i Nationernas Förbund. Sedan den sistnämndas upplösning verkar Unidroit med grund i en multilateral överenskommelse som 63 länder, däribland Sverige, anslutit sig till.⁶⁶ Till skillnad från PECL och DCFR som syftar till att bereda vägen för en transnationell harmonisering av avtalsrätten, är avsikten bakom PICC att skapa en regelsamling som kan underlätta internationell handel oaktat de däri ingående principernas förankring i den nationella rätten.⁶⁷

PICC innehåller i likhet med PECL och DCFR reglering kring integrationsklausuler. Av art. 2.1.17 (Merger clauses) följer att *"A contract in writing which contains a clause indicating that the writing completely embodies the terms on which the parties have agreed cannot be contradicted or supplemented by evidence of prior statements and agreements. However, such statements or agreements may be used to interpret the writing"*.

Denna reglering ger i likhet med PECL och DCFR integrationsklausulen dess avsedda verkan genom att den medför att det skriftliga avtalet inte kan motsägas eller kompletteras av tidigare uttalanden och överenskommelser. Å andra sidan kan sådana faktorer användas för tolkningen av avtalet. Som synes gör PICC inte en åtskillnad mellan individuellt förhandlande klausuler och sådana som inte förhandlats särskilt. Av kommentaren till PICC framgår att nämnda artikel endast är bakåtsyftande, vilket rimligtvis bör innebära att parternas mellanhavanden

⁶⁵ http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf 2016-02-12

⁶⁶ <http://www.unidroit.org/about-unidroit/overview> 2016-02-12.

⁶⁷ UNIDROIT Principles of international commercial contracts 2010, s. XXIII.

under avtalets genomförande kan komma att påverka vad som anses avtalat parterna emellan.⁶⁸ Till skillnad från PECL och DCFR nämner PICC:s reglering inte hur parts konkludenta handlande inverkar på integrationsklausulens avsedda verkan. Dock följer av art. 1.8 (Inconsistent behaviour) att *“A party cannot act inconsistently with an understanding it has caused the other party to have and upon which that other party reasonably has acted in reliance to its detriment”*.

3.2 Integrationsklausulen i svensk rätt

En integrationsklausuls innebörd och verkan, liksom andra avtalsklausulers innebörd och verkan, ska i svensk rätt utrönas genom en tolkningsoperation som sker i enlighet med etablerade avtalstolkningsprinciper och i ljuset av klausulens ordalydelse, huvudavtalets utformning och andra relevanta tolkningsdata.⁶⁹ Likväl har integrationsklausulens återkommande användning i kommersiella avtal, liksom dess etablerade ställning i de angloamerikanska rättsordningarna och i de ovan behandlade modellagarna, medfört att klausulen blivit omskriven och diskuterad i åtskilliga sammanhang.

3.2.1 Integrationsklausulen i svensk doktrin

Enligt den vedertagna uppfattningen är ett framträdande syfte med integrationsklausul att eliminera eller minimera betydelsen av s.k avtalspreliminärer. Termen avtalspreliminärer omfattar alla muntliga och skriftliga åtaganden, uttalanden, brevväxling och andra sådana prekontraktuella mellanhavanden som förekommit under avtalsförhandlingarna men som inte införts i det slutliga avtalsdokumentet.⁷⁰ En sådan definition överensstämmer dels med regleringarna i CISG, PECL, DCFR och PICC (se ovanavsnitt 3.1), dels med den gängse uppfattningen om innebörden av the parol evidence rule (se ovan kapitel 2).⁷¹ Således vill parterna att domstolen ska hålla sig till avtalstexten vid sin bedömning av avtalet.⁷²

Integrationsklausulen är sannolikt en av de mest frekvent förekommande boilerplateklausulerna i kommersiella avtal.⁷³ Bruket av integrationsklausuler betraktas av

⁶⁸ UNIDROIT Principles of international commercial contracts 2010, s. 64.

⁶⁹ Sjöman i JT nr 4 2002/03, s.937; NJA II 1915 s.251.

⁷⁰ Sjöman i JT nr 4 2002/03, s.935; Sjöman i SvJT 2008 s.571; Gorton i Erhvervsjuridisk Tidsskrift 2/2009 s.178; angående avtalspreliminärer, se Ramberg & Ramberg 2010 s.164.

⁷¹ Adlercreutz 1996, s.23; Ramberg i SvJT 2011 s.49; Gorton i JT nr 4 2014/15 s.807.

⁷² Gorton i Ny Juridik 4:09, s.8.

⁷³ Gorton i Ny Juridik 4:09, s.8.

avtalsparterna som medförande förutsebarhet i deras avtalsrelation.⁷⁴ Således anses en integrationsklausul medföra en större partskontroll över avtalet och dess verkningar.⁷⁵

Integrationsklausuler är vanligt förekommande i kommersiella köpeavtal, entreprenadavtal, agentavtal och kanske allra mest i avtal om företagsöverlåtelser.⁷⁶ Därför har klausulen behandlats i åtskilliga sammanhang i svensk doktrin. Detta har delvis medfört att det finns flera olika uppfattningar om syftet med en integrationsklausul. Adlercreutz har givit uttryck för uppfattningen att en integrationsklausul har en bakåt- och framåtsyftande funktion, varvid den bakåtsyftande funktionen avser att utesluta bevisning om det prekontraktuella stadiet såvitt angår avvikelse från eller komplettering av avtalet. Därtill menar Adlercreutz att integrationsklausulens framåtsyftande funktion är att utesluta ändringar i avtalet som inte följer en särskild formföreskrift, så att exempelvis frågor om kulans och eftergift inte uppkommer.⁷⁷ Stridsberg ger också uttryck för en sådan uppfattning.⁷⁸ Den framåtsyftande funktionen anses dock i allmänhet tillgodoses genom en annan boilerplateklausul, nämligen *No oral amendments* (se nedan avsnitt 3.4). De ovan behandlande modellagarna ger alla uttryck för uppfattningen att integrationsklausulen endast har en bakåtsyftande funktion. I kommentaren till Unidroits PICC nämns detta explicit (se ovan avsnitt 3.1.4) medan PECL och DCFR låter konkludent handlande som avviker från integrationsklausulens syfte återverka negativt på möjligheterna att stödja sig på integrationsklausulen (se ovan avsnitt 3.1.2). Även i amerikansk rätt saknar the parol evidence rule en framåtsyftande funktion (se ovan avsnitt 2.4).

Johansson menar i sin tur att användningen av en integrationsklausul i ett avtal om företagsöverlåtelser inte kan förvissa parterna om att en domstol inte kan komma att tillämpa dispositiv rätt på avtalet.⁷⁹ Detta är en missvisande uppfattning av integrationsklausulen, eftersom avsikten bakom en integrationsklausul knappast är att utesluta tillämpning av dispositiv rätt. Sacklén behandlar integrationsklausulen som en friskrivningsklausul med avseende på begränsning av säljarens köprättsliga ansvar.⁸⁰ Även Axel och Gotthard

⁷⁴ Gorton 2008, s.182.

⁷⁵ Gorton 2008, s.186.

⁷⁶ Gorton i Ny Juridik 4:09, s.11.

⁷⁷ Adlercreutz 1996, s.18, 23.

⁷⁸ Stridsberg i SvJT 2014 s.753 f.

⁷⁹ Johansson i SvJT 1990 s.87 f.

⁸⁰ Sacklén i SvJT 1993 s.840.

Callissendorff tycks behandla integrationsklausulen som en ansvarsbegränsning avseende köprättsligt ansvar i samband med företagsöverlåtelser.⁸¹

I svenska sammanhang råder sedan tidigare delade meningar om rättsverkningarna av integrationsklausuler. Till stor del beror det på att integrationsklausulen kan anses innefatta både civilrättsliga och processrättsliga aspekter.⁸² Inte minst framgår detta av formuleringarna som används i å ena sidan PECL och DCFR och PICC å andra sidan, varvid de förstnämnda talar om integrationsklausulen i civilrättsliga termer medan den sistnämnda begagnar sig av processuella termer. Till skillnad från den amerikanska och engelska rätten som genom the parol evidence rule innehåller en institutionell plats för integrationsklausuler gäller för svenska domstolar en fri bevisprövning. Kombinationen av fri bevisprövning och avtalsfrihet bäddar för en kollision mellan domstolens rätt att fritt värdera bevis och parternas rätt att förfoga över sitt avtal. I förhållande till domstolen påminner integrationsklausulen närmast om en partsöverenskommelse innefattandes en handlingsföreskrift för domstolen att bortse från avtalspreliminärerna.⁸³

Enligt Gorton har integrationsklausuler en avtalsrättslig betydelse i de flesta rättsordningar och att trots eventuella kollisioner mellan civilrätt och processrätt en svensk domstol bör se klausulen som en viktig omständighet.⁸⁴ Enligt Adlercreutz bör en integrationsklausul tillmätas rättsverkan förutsatt att den inte tillförts slentrianmässigt medan Gorton ställer sig frågande till varför det ska ske en olikbehandling mellan en individuellt förhandlad integrationsklausul och en välkänd integrationsklausul av standardkaraktär.⁸⁵ I PECL och DCFR görs också en skillnad mellan individuellt förhandlade integrationsklausuler och standardmässiga sådana, varvid de standardmässiga endast tillmäts en presumtionsverkan (se ovan avsnitt 3.1.2). Därutöver anser Adlercreutz att en integrationsklausuls rättsverkan inte kan utsträckas till att begränsa bevisrätten men att en domstol bör ta större hänsyn till avtalstexten och iaktta försiktighet i förhållande till bevisning i form av avtalspreliminärer.⁸⁶ Även Ramberg anser att förekomsten av en integrationsklausul bör föranleda domstolen att iaktta försiktighet om den avser att tillmäta avtalspreliminärerna betydelse.⁸⁷ Lehrberg å sin

⁸¹ Callissendorff & Callissendorff 1999, s.87.

⁸² Gorton 2008, s.188.

⁸³ Gorton i Ny Juridik 4:09 s.8 f.

⁸⁴ Gorton i Erhvervsjuridisk Tidsskrift 2/2009 s.178 ff.

⁸⁵ Adlercreutz 1996, s.28; Gorton 2008, s.188.

⁸⁶ Adlercreutz 1996, s.28.

⁸⁷ Ramberg & Ramberg 2010, s.167.

sida menar att principen om fri bevisprövning hindrar integrationsklausulen att från tolkningsoperationen utesluta tolkningsdata som ligger vid sidan av avtalshandlingen.⁸⁸ Enligt Bernitz kan en integrationsklausul knappast tillerkännas så pass stor verkan att den i domstol hindrar bevisupptagning till belysning av parternas intentioner och i syfte att göra en helhetsbedömning av avtalets innebörd.⁸⁹ Både Lindskog och von Post intar en liknande ståndpunkt.⁹⁰

3.2.2 Integrationsklausulen i svensk praxis

Mig veterligen finns det väldigt få avgöranden i vilka integrationsklausuler kommit under bedömning. Således är den nyfikne hänvisad till två skiljedomar, från 1986 respektive 2002 samt ett AD-avgörande från 2007.

3.2.2.1 1986 års skiljedom

I en skiljedom från 1986⁹¹ rörde saken en inkrämsöverlåtelse. Köparen påstod att inkrämet var behäftat med ett fel varför prisavdrag enligt köplagen yrkades, trots att det påstådda felet inte utgjorde en avvikelse från de uttryckliga garantier som avtalet innehöll. Skiljenämnden, som kom fram till att köplagens regler om prisavdrag ägde tillämpning trots att avvikelse från avtalets garantikatalog inte förelåg, anförde ”för övrigt” att det ifrågavarande avtalet inte innehöll ”någon förklaring om att avtalet... innebar en slutlig reglering av parternas mellanhavanden med anledning av överlåtelsen”. Denna skiljenämndens skrivning föranleder läsaren att tro att förekomsten av en integrationsklausul utesluter tillämpning av dispositiv rätt. Enligt Sjöman har den ovan redovisade (se ovan avsnitt 3.2.1), något felaktiga, uppfattningen av integrationsklausulens innebörd och verkan delvis sitt ursprung i denna skiljedom och det sätt skiljenämnden valde att formulera sig på.⁹²

3.2.2.2 2002 års skiljedom

I en skiljedom från 2002⁹³ rörde det sig också om en företagsöverlåtelse genom en aktieöverlåtelse. I detta avtal förekom en integrationsklausul med följande lydelse: ”*Detta avtal utgör parternas fullständiga reglering av alla frågor som Avtalet berör. Alla skriftliga eller muntliga åtaganden och utfästelser som föregår Avtalet ersätts av innehållet i detta*

⁸⁸ Lehrberg 2014, s.96.

⁸⁹ Bernitz 2008, s.71.

⁹⁰ von Post 1999, s.212; Lindskog 1989, s.152.

⁹¹ Stockholms handelskammars skiljedomsinstituts årsskrift 1986, s.47.

⁹² Sjöman i JT nr 4 2002/03 s.936.

⁹³ Sjöman i JT nr 4 2002/03 s.937 f.

Avtal". Efter ca 3 år efter köparens tillträde hävde densamme köpet och påkallade skiljeförfarande med ett yrkande om hävning alternativt prisavdrag på grund av ett påstått fel i köpobjektet. Avtalet innehöll ingen bestämmelse om köparens hävningsrätt i händelse av fel i köpobjektet. I sedvanlig ordning innehöll dock avtalet en garantikatalog vilken innehöll en bestämmelse om att garantibrist skulle föranleda en på ett visst sätt bestämd och beräknad rätt till prisavdrag. Köparen hade dock inte grundat sin talan på en avvikelse från garantikatalogen utan snarare på en avvikelse från en informationsklausul under rubriken "*Information om Bolaget*". Således utgick köparens talan från att köplagen och dess påföljdsregler ägde tillämpning såsom dispositiv rätt, vilket säljaren emotsatte sig med hänvisning till den citerade integrationsklausulen. Skiljenämnden konkluderade att avvikelse från informationsklausulen förelåg och diskuterade ingående orimligheten i att en sådan klausul, i och med säljarens påstående, skulle vara osanktionerad i händelse av avvikelse. Därför ansåg skiljenämnden att köplagen ägde tillämpning och bestämde sig för ett prisavdrag. Trots att skiljenämnden klart och tydligt lämnade säljarens påstående om att integrationsklausulen uteslöt en tillämpning av köplagen utan avseende framgår inte vilken betydelse integrationsklausulen tillmättes. Sjömans uppfattning, vilken jag är beredd att dela, är att skiljenämnden kom fram till att integrationsklausulen inte skulle anses utesluta tillämpning av dispositiv rätt men att det av någon anledning inte framgick i domskälen.⁹⁴ Helt klart är dock att 2002 års skiljedom ger ytterligare stöd för uppfattningen att en integrationsklausul inte i sig medför att dispositiv rätt ska anses vara bortavtalad.

3.2.2.3 AD 2007 nr 86

I detta rättsfall hade AD att ta ställning till en integrationsklausul i ett anställningsavtal. I rättsfallet hade en arbetstagare avskedats med anledning av bland annat dennes användning av företagets betalkort för privata inköp. I samband med ett ägarskifte i bolaget hade arbetstagaren fått ett nytt anställningsavtal med däri ingående integrationsklausul. Klausulen föreskrev att det skriftliga avtalet innebar en fullständig reglering av avtalsförhållandet och att avtalet därmed ersatte samtliga tidigare muntliga eller skriftliga åtaganden, överenskommelser och arrangemang. AD noterade att det innan ägarskiftet hade funnits en företagspraxis som innebar att det var tillåtet att göra uttag för privata utgifter med företagets betalkort. AD noterade också att arbetstagaren hade förfarit på liknande sätt även efter ägarbytet och att kvittning mot lönen hade skett utan någon invändning. Arbetsgivaren hävdade i sin tur att

⁹⁴ Sjöman i JT nr 4 2002/03 s.940.

integrationsklausulen i alla fall medförde att anställningsförmåner som inte framgick av anställningsavtalet inte kunde göras gällande. Därefter övergick AD till att diskutera integrationsklausulen varvid följande uttalades: *”Den av bolaget åberopade avtalsbestämmelsen utgör en s.k. integrationsklausul, som numera inte är ovanlig i kommersiella sammanhang och som typiskt sett har till syfte att eliminera eller i varje fall minska betydelsen av sådana muntliga och skriftliga uttalanden m.m. som kan ha gjorts under avtalsförhandlingarna samt att för framtiden klargöra att ändringar i avtalet måste göras i skriftlig form”*. Därefter uttalade AD att vad parterna har avsett med integrationsklausulen måste utrönas *“med ledning av sedvanliga principer för tolkning av avtal, varvid även parternas faktiska handlingar måste tillmätas betydelse”*. Mot bakgrund av det anförda konkluderade AD att integrationsklausulen inte kan anses ha avsetts att utsläcka redan tidigare utgående anställningsförmåner som inte framgår av anställningsavtalet. Således tillmätte AD inte integrationsklausulen den betydelse som avsetts med densamma. Däremot berodde det inte på att AD fränkände klausulen någon rättsverkan, utan snarare på grund av att parterna trots klausulens förekomst genom sitt handlande kunde anses ha avtalat om dessa förmåner. Denna ADs slutsats ligger i linje med de ovan behandlade modellagarnas inställning att konkludent handlande efter avtalsslutet kan förta integrationsklausulen dess effekt. Sjöman anser att rättsfallet visar på att den som hävdar en rättighet, som varken skriftligt eller tolkningsvis följer av ett avtal som innehåller en integrationsklausul, måste styrka dels att det träffats en överenskommelse om rättigheten, dels att avsikten har varit att rättigheten ska gälla trots integrationsklausulen.⁹⁵ Rättsfallet visar åtminstone på att svenska domstolar inte ställer sig avvisande till integrationsklausuler, även sådana som ingår i anställningsavtal.

3.3 En vedertagen definition

För den följande framställningens skull, och mot bakgrund av det ovan anförda, ska här försök göras att åstadkomma en definition av integrationsklausulen. En integrationsklausul avser att göra parternas kontrakt till ett exklusivt bevismedel om parternas avtalsförhållande. Sådant som inte framgår av det skrivna dokumentet ska inte anses avtalat mellan parterna och det skrivna avtalet är ett exklusivt bevismedel för de rättsfakta som framgår av avtalet. Dock bör avtalspreliminärerna kunna användas för att tyda oklarheter i avtalet. Detta anses inte i de angloamerikanska rättsordningarna, liksom enligt de behandlade internationella regelverken, utgöra ett undantag från parol evidence rule eller integrationsklausulen utan endast en

⁹⁵ Sjöman i SvJT 2008 s.576.

begränsning.⁹⁶ Det anförda gäller dock endast sådant som föregått avtalsslutet. Det som sker efter avtalsslutet kan inverka negativt på integrationsklausulens upprätthållande. Som exempel kan nämnas muntliga åtaganden och kompletteringar till avtalet. Verkan av dessa kan förtas först genom användningen av andra klausuler än integrationsklausulen.

Det anförda överensstämmer med regleringen av integrationsklausuler i de internationella regelverken, ADs behandling av klausultypen i ovannämnda rättsfall, indirekt av 2002 års skiljedom och av vissa ovannämnda doktrinuttalanden. Dessutom är denna uppfattning av verkan av integrationsklausulen i samklang med vilken betydelse som the parol evidence rule tillmätts i de angloamerikanska rättsordningarna.

3.4 Klassificering av integrationsklausuler

Klassificering av avtalsklausuler syftar till att utröna huruvida ett specifikt avtalsvillkor är avsett att reglera en civil- eller processrättslig fråga, eller bådadera. Detta är i sin tur intressant eftersom klassificeringen återverkar på vilka rättsverkningar som den ifrågavarande klausulen kan tillmätas (se kap. 4).⁹⁷ Att klassificeringsfrågan uppkommer beror på den uppdelning som i svensk rätt sker mellan civilrätt och processrätt. Denna dualistiska åskådning, vari civilrätten anses reglera enskilda subjekts inbördes rättsförhållanden medan processrätten anses reglera statens meddelande av rättsskydd i rättsförhållanden, ligger till grund för motiven till RB.⁹⁸ Så långt synes uppdelningen förefalla naturlig. Det är dock förenat med svårigheter att försöka beskriva hur distinktionen mellan civilrätt och processrätt ska upprätthållas i förhållande till ett avtalsvillkor som uppvisar både civil- och processrättsliga drag.⁹⁹ En etablerad form av civilrättsliga avtal som medför processrättsliga verkningar är skiljeavtalet. Att skiljeavtalet är civilrättsligt följer av att avtalslagen är tillämplig på densamma. Att den också är processrättslig följer av att den utgör ett dispositivt rättegångshinder enligt 10 kap. 17a§ RB.¹⁰⁰ Mot bakgrund av detta valde skiljedomsutredningen att klassificera skiljeavtalet som ett civilrättsligt avtal med processrättsliga verkningar.¹⁰¹ I propositionen valde regeringen dock en mildare framtoning och klassificerade skiljeavtalet som ett blandat avtal med både

⁹⁶ Ett dilemma är dock att i och med avtalspreliminärernas åberopande för tydning av avtalet kommer dessa anses vara införda i målet, vilket gör att de kan beaktas i sin helhet, se Westberg 2014, s.197 och Westberg 2010, s.389.

⁹⁷ Maunsbach 2015, s.118 f, 121.

⁹⁸ Olivecrona 1960, s.11, 343 ff.; Lindblom 1974, s.11.

⁹⁹ Olivecrona 1960, s.12.

¹⁰⁰ Madsen 2009, s.66.

¹⁰¹ SOU 1994:81 s.77.

processrättsliga och civilrättsliga inslag.¹⁰² I en skiljaktig mening uttalade Lindskog apropå prorogationsavtal och skiljeavtal att dessa är civilrättsliga avtal med processuella syften och rättsverkningar. Därutöver menar Lindskog att trots att sådana avtal inte låter sig klassificeras som strikt förmögenhetsrättsliga är de underkastade de avtalsrättsliga oskälighets- och ogiltighetsreglerna.¹⁰³

En integrationsklausul enligt den vedertagna definitionen kan anses uppvisa både civil- och processrättsliga inslag. Klausulen är tvivelsutan civilrättslig eftersom den ryms inom parternas avtalsfrihet. Därmed är den underkastad avtalsrättens bindningsregler och oskälighets- och ogiltighetsregler. Klausulens processrättsliga inslag framgår av klausulens syfte, att från en domstolsprövning utestänga bevisning om rättsfakta som inte är förankrade i det skriftliga avtalet. Därmed är avsikten att begränsa den i civilprocessrätten grundläggande principen om fri bevisprövning. Sedd från detta perspektiv tycks båda förarbetsuttalandena angående skiljeavtalets karaktär vara applicerbara på integrationsklausulen, vilket vittnar om svårigheten i att försöka klassificera integrationsklausulen som det ena eller det andra.

En fråga som inställer sig är huruvida klausulens formulering i civil- eller processrättsliga termer kan påverka dess klassificering som uteslutande civil- eller processrättslig. Heuman menar att man vid lösningen av konkreta problem inte kan låta avtalets natur bli utslagsgivande eftersom sådan ”begreppsjurisprudens” är främmande för svenskt rättstänkande.¹⁰⁴ Enligt Bolding kan två innehållsmässigt likvärdiga klausulers olika formulering i civil- eller processrättslig terminologi inte tillmätas någon större betydelse.¹⁰⁵ Utifrån hur Westberg diskuterar formuleringens betydelse för upprätthållandet av principen om processuella överenskommelsers ogiltighet (se nedan 4.3) kan man sluta sig till att han menar att formuleringen inte i sig kan vara utslagsgivande för hur en klausul ska klassificeras och därmed vilken verkan den ska tillerkännas.¹⁰⁶ Lindell menar å andra sidan att avtal som uppvisar både civil- och processrättsliga inslag bör betraktas som processuella eftersom de får betydelse först i rättegång samt att parterna genom avtalen försöker gestalta processen på ett visst sätt. Ett sådant synsätt förtar enligt Lindell inte det faktum att avtalen ”liknar” vanliga

¹⁰² Prop. 1998/99:35 s.48, 204.

¹⁰³ Se NJA 2013 s.1017 JustR Lindskogs skiljaktiga mening p.9; Lindskog 2012, s.91.

¹⁰⁴ Heuman 1999, s.50, 153.

¹⁰⁵ Bolding 1956, s.124 ff.

¹⁰⁶ Westberg 2005, s.360; Westberg 2010, s.195 f.; se även Maunsbach 2015, s.122.

materiella avtal och därav kan underkastas det avtalsrättsliga regelkomplexet.¹⁰⁷ Senare har Lindell uttryckt åsikten att bevisöverenskommelser om inskränkningar i bevisföringen, alltså sådana som är närmast att likna vid integrationsklausuler, är materiella och inte processuella.¹⁰⁸

3.5 Andra boilerplateklausuler

Två andra till integrationsklausulen närliggande boilerplateklausuler som brukar förekomma tillsammans med integrationsklausulen är *no oral amendments* (ej muntliga ändringar) och *written agreement* (avtalad skriftform). Medan integrationsklausulen tar sikte på det prekontraktuella stadiet hänför sig de två nu behandlande klausulerna till förhållanden efter avtalsslutet och således under avtalets genomförande. En klausul om avtalad skriftform kan också fylla funktionen att förvissa parterna om att det prekontraktuella stadiet inte har medfört ett avtal innan det skriftliga avtalsdokumentet undertecknats. Liksom integrationsklausulen, syftar nu behandlade klausuler till att skapa ordning i avtalsförhållandet och öka partskontrollen.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Lindell 1988, s.120.

¹⁰⁸ Lindell 2012, s.117 f.

¹⁰⁹ Gorton i Erhvervsjuridisk Tidsskrift 2/2009 s.181 f.; Edlund i SvJT 2001 s.173.

4. Partsautonomins gränser

4.1 Processuella avtal

Såsom konstaterats i tidigare avsnitt uppvisar integrationsklausulen såväl civilrättsliga som processrättsliga inslag. De processrättsliga inslagen, i form av begränsning av bevisföringen, väcker frågan om parternas möjligheter att förfoga över sådana processuella frågor.

Den svenska dispositiva civilprocessen omgärdas av vissa grundläggande principer. En sådan grundläggande princip är *dispositionsprincipen*. Principen har avseende på regler i RB enligt vilka domstolen ska eller får företa en viss processhandling endast på yrkande av parterna.¹¹⁰ Således binder parterna domstolen genom sina ensidiga eller gemensamma processhandlingar.¹¹¹ Såväl regler om processmaterialet som om själva förfarandet kan vara föremål för dispositionsprincipen och därmed parternas förfogande.¹¹² Ett exempel på dispositionsprincipens genomslag med avseende på processmaterialet är 17 kap. 3§ RB enligt vilken domstolen inte ska döma ”över annat eller mera” än vad kärande yrkat. Dessutom ska domen ”ej grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan”. Således innebär dispositionsprincipen att parterna genom yrkanden och grunder, processmaterialet, sätter ramarna för tvisten.¹¹³ Ett annat exempel på dispositionsprincipens genomslag med avseende på processmaterialet är 35 kap. 6§ RB enligt vilken det åligger parterna i ett dispositivt tvistemål att svara för bevisningens förebringande. Denna frihet medför i sin tur att det åligger parterna att tillse att all relevant processmaterial förs in eller åberopas i syfte att domstolen ska ta det i beaktande.¹¹⁴ Domstolen kan således inte i dispositiva tvistemål ex officio förebringa nödvändig bevisning. Fastän det finns dispositiva regler avseende förfarandet kan generellt sägas, om dispositiva tvistemål, att dispositionsprincipens yttersta gräns sätts av de bestämmelser som reglerar själva processen och som domstolen förfogar över.¹¹⁵ Domstolens exklusiva förfoganderätt över processen följer av *officialprincipen* som motiveras av rättssäkerhetsaspekter. Genom ett i grundläggande avseenden fixerat förfarande ska domstolen kunna erbjuda ett processuellt

¹¹⁰ Larsson i SvJT 1980, s.580 f; Larsson diskuterar olika dispositionsprinciper. Den ovan definierade kan närmast beskrivas som den ”ordinära” dispositionsprincipen.

¹¹¹ Lindell 2012, s.110.

¹¹² Larsson i SvJT 1980, s.583.

¹¹³ Westberg 1988, s.61 f.

¹¹⁴ Westberg 1988, s.30.

¹¹⁵ Ekelöf & Edelstam 2002, s.61.

rättsskydd som parterna inte kan avsäga sig, om de väljer att hänskjuta en tvist till domstol.¹¹⁶ Officialprincipen innebär alltså att domstolen i vissa fall ska företa processhandlingar oberoende av parts yrkande eller i övrigt parts inställning därtill.¹¹⁷ Således följer av principen *jura novit curia* (domstolen känner rätten) att det ankommer på domstolen att sköta rättstillämpningen och av 35 kap. 1§ RB följer att bevisvärderingen är förbehållen domstolen.¹¹⁸

Mot bakgrund av det anförda står det klart att det är upp till parterna att förebbringa bevisning till stöd för deras ståndpunkter i tvisten. Är parten bunden av en integrationsklausul kan denne välja att avstå från att föra in sådan bevisning som exkluderas genom klausulen. Frågan däremot är hur domstolen ska agera när part vill föra in sådan bevisning och motparten protesterar med hänvisning till integrationsklausulen. Ska domstolen mot bakgrund av integrationsklausulen avvisa bevisningen eller med hänvisning till officialprincipen och 35 kap. 1§ RB konstatera att bevisprövningen är fri och att det ankommer på domstolen att ta ställning till all bevisning som införts i målet? Denna frågeställning hör samman med frågan huruvida avtal som medför processuella verkningar, i meningen sådan processuell verkan som domstolen anses ha exklusiv befogenhet att utverka¹¹⁹, ska tillerkännas verkan.

I förarbetena till RB ställde sig departementschefen bakom lagrådets uttalande i anslutning till 49 kap. 2§ RB om att processuella överenskommelser är ogiltiga om det inte finns stöd i lag för motsatsen.¹²⁰ Av förarbetena framgår att en sådan princip, hädanefter den *processuella ogiltighetsprincipen*¹²¹, främst motiveras av rättssäkerhetsaspekter då "*avtalsfrihet bäst överensstämmer med vad som eljest gäller i ekonomiska angelägenheter och icke lärer innebära något åsidosättande av offentliga intressen, torde den hos oss härskande meningen knappast kunna försvaras med annat än farhågan, att någon skall av oförstånd frivilligt fränsäga sig fullföljdrätt eller tvingas därtill av en ekonomiskt starkare medkontrahent*".¹²² Principen bygger i sin tur på en uppdelning mellan materiellt och processuellt rättsskydd. Medan det materiella rättsskyddet åstadkoms genom att parterna nyttjar den materiella

¹¹⁶ Maunsbach 2015, s.99 f.

¹¹⁷ Lindell 2012, s.113; Mellqvist i JT nr 1 12/13 s.152.

¹¹⁸ Ekelöf & Edelstam 2002, s.60.

¹¹⁹ Detta kan vara något missvisande eftersom processuella avtal också kan avse ett bortavtalande av rätten till domstolsprövning. En sådan verkan kan inte ens domstolen utverka, Se Westberg 2005, s.347; Maunsbach 2015, s.104.

¹²⁰ NJA II 1943 s.611; Prop. 1942:5 s.232; SOU 1938:44 s.509 f.

¹²¹ Maunsbach 2015, s.100.

¹²² Prop. 1942:5 s.233.

lagstiftningen bygger det processuella rättsskyddet på statens tillhandahållande av ett rättsligt förfarande som följer vissa grundläggande processuella regler.¹²³ Endast genom stöd i lag skulle part få rätt att disponera över sitt processuella rättsskydd.¹²⁴ I det enskilda fallet är det upp till domstolen, mot bakgrund av jura novit curia, att avgöra huruvida en överenskommelse uppvisar processuella inslag som inte binder domstolen utan lagstöd. Här är det också viktigt att beakta att domstolen inte är bunden av hur parterna etiketterat överenskommelsen.¹²⁵ Den processuella ogiltighetsprincipens fortsatta giltighet har bekräftats i förarbeten om alternativ tvistelösning och senast år 2011 i förarbetena till medlingslagen.¹²⁶

Lagstadgade undantag från den processuella ogiltighetsregeln finns avseende skilje- och prorogationsavtal i 10 kap. 16¹²⁷ och 17a §§ RB samt avseende avtal om att inte överklaga en tingsrätts dom i 49 kap. 2§ RB. I doktrin förekommer det uttalanden som kan uppfattas som att det också förekommer icke-lagstadgade undantag från den processuella ogiltighetsprincipen.¹²⁸ Lindell synes betrakta en överenskommelse enligt vilken bevisbördan placeras på den ene eller den andra avtalsparten som en materiell överenskommelse som följer av avtalsfriheten samtidigt som han under samma rubrik argumenterar emot processuella ogiltighetsregeln.¹²⁹ Bortsett från detta tycks avtal om bevisbördans placering och avtal om beviskravet idag betraktas som civilrättsliga och inte processrättsliga, vilket innebär att de med anledning av avtalsfriheten är upp till parterna att förfoga över. Tidigare betraktades bevisbörde- och beviskravsfrågor som hemmahörande inom processrätten.¹³⁰ Ett argument härför var att bevisbörderegler även tillämpas på formella processrättsliga regler och på offentlighetsrättsliga regler, vilket gör att de inte kan vara rent civilrättsliga.¹³¹ I enlighet härmed är regeln att avtal härom är acceptabla om bevisbördan ansluter till en dispositiv civilrättslig

¹²³ Maunsbach 2015, s.99.

¹²⁴ Maunsbach 2015, s.101.

¹²⁵ Westberg 2005, s.356.

¹²⁶ SOU 2007:26 s.157, 172; Prop. 2010/11:128 s.43.

¹²⁷ Av § framgår inte uttryckligen att den endast har avseende på dispositiva tvistemål, men ett sådant krav anses likväl gälla, se NJA 2010 s.734.

¹²⁸ Se Heuman i JT nr 1 06/07 s.60; Heuman i JT nr 2 11/12 s.338.

¹²⁹ Lindell 2012, s.117 f; Intressant att beakta är att Lindell tidigare betraktade bevisbörderegler som primärt processuella beslutsregler som är ”oskiljaktigt inkorporerade med den materiella rätten... utan att kunna hänföras till den materiella rätten”, Lindell 1988, s.59 och not. 53.

¹³⁰ Westberg 2005, s.354; Heuman 2005, s.56. Inom försäkringsrätten har dock sedan tidigare upprätthållits s.k dogmatiska principer om att exempelvis försäkringstagaren bär bevisbördan för att de faktiska förutsättningarna som ger rätt till ersättning är uppfyllda. Detta uttrycks i försäkringsvillkoren som att försäkringstagaren bär bevisbördan för att det inträffat ett försäkringsfall. Det finns dock inget stöd för att dessa principer tillämpas inom andra avtalsrättsliga områden, se Ekelöf et al 2009, s.149 f. och NJA 1986 s.470. Angående beviskravet som föremål för parternas disposition, se Johansson 2006, s.298 och exempel härom i NJA 1998 s.364.

¹³¹ Lindell 1988, s.57 f. och däri gjorda hänvisningar.

regel och inte till indispositiva rättsregler.¹³² Redan på 1930-talet noterade Olivecrona att bevisbördereglernas karaktär är omdiskuterad i doktrin. Trots denna osäkerhet kunde Olivecrona, med grund i uppdelningen mellan materiell rätt och formell rätt, konstatera att de som hänför bevisbördereglerna till den materiella rätten inte kunde påstå att de hänförs dit eftersom de bestämmer när rättigheter och skyldigheter uppstår, förändras och upphör, vilket är kännetecknande för materiella civilrättsliga regler. Därför avses alltid något annat när bevisbördereglerna hänförs till den materiella rätten.¹³³ Vad som idag avses med en sådan ståndpunkt torde vara att åstadkomma en möjlighet för parterna att förfoga över bevisbördereglerna genom civilrättsliga avtal. Det anförda visar dock inte på undantag från den processuella ogiltighetsregeln som i sin tur kan tas till intäkt för att principen har luckrats upp. Det rör sig snarare om en omklassificering som för bevisbörde- och beviskravsfrågor från det ”låsta” processuella området till det för parternas förfogande ”öppna” civilrättsliga området.¹³⁴ Detta kan tvärtom tas till intäkt för att principen är levande och att en begreppsfrskjutning har behövts för att ”komma omkring” den.

4.2 Processuella avtal i praxis

I rättspraxis har rättsfall med ett eller annat avseende på den processuella ogiltighetsregeln kommit med långa mellanrum. I NJA 1949 s.724, vari fråga om ett prorogationsavtals rättsverkan avgjordes, hänvisade ett justitieråd i en egen utvecklande mening till den processuella ogiltighetsprincipen och förklarade det tvivelaktigt om avtal som frånhänder part allt processuellt rättsskydd är godtagbara i Sverige.¹³⁵ I det i SvJT 1950 s.277 refererade fallet underkändes en klausul enligt vilken parterna med anledning av en affär inte skulle ha rätt att föra talan inför domstol. Welamson har tolkat domslutet som ett uttryck för giltigheten av den processuella ogiltighetsprincipen. I NJA 1958 s.654 frånkändes verkan av en skrivning i ett förbunds stadgar enligt vilken tvister angående förbundets stadgar liksom däri oreglerade frågor skulle avgöras av förbundsstyrelsen eller kongressen. Skrivningen ansågs inte utgöra processhinder, dock utan hänvisning till den processuella ogiltighetsregeln. I NJA 1971 s.543 ansågs en skrivning i en travsportorganisations reglemente om att part som är underkastad reglementet inte får hänskjuta ett avgörande som skett enligt reglementet inför allmän domstol inte utgöra rättegångshinder.

¹³² Westberg 2004, s.744.

¹³³ Olivecrona 1930, s.3.

¹³⁴ Westberg 2004, s.744.

¹³⁵ Se Jägerskiöld i SvJT 1959 s.159 ff. för äldre avgöranden, särskilt med avseende på föreningsstadgar och däri skapade processhinder.

I de tre kumulerade rättsfallen NJA 1994 s.712 I-III uppkom frågeställningar som klart kan anses ha avseende på den processuella ogiltighetsregeln. I alla tre rättsfallen rörde saken en kollektivavtalsgrundad tjänstegrupplivförsäkring. I fall I och II rörde det sig om en klausul enligt vilken försäkringsbolaget hade förbehållits rätten att avgöra huruvida försäkringstagaren varit att anse som sambo i försäkringsvillkorens mening. I fall III rörde det sig om en klausul enligt vilken försäkringsbolaget hade förbehållits rätten att ensidigt avgöra huruvida tillräcklig bevisning förebringats för att påvisa att en arbetstagare efter anställningens upphörande hade ställt sig till arbetsmarknadens förfogande, om inte det kunde styrkas genom intyg från arbetsförmedlingen eller arbetslöshetskassa. I inget av fallen aktualiserades frågan om villkoren skulle kunna anses innefatta en processuell överenskommelse. Istället kom saken att avgöras på rent civilrättslig grund. De nämnda försäkringsvillkoren uppfattades som villkor angående exklusivt tolkningsföreträde och prövades genom skälighetsresonemang utifrån 36§ AvtL. I fall I och II konstaterade HD att någon oskälighet inte förelåg eftersom att avtalet hade förhandlats mellan arbetsmarknadens parter. Därtill beaktade HD att den enskilde försäkringstagaren genom att anmäla sitt sammanboende kunde avskära försäkringsbolaget från tolkningsföreträdet och därmed rätten att slutligt avgöra om samlevnad förelåg. I fall III konkluderade HD däremot att den exklusiva beslutanderätten avseende tillräcklig bevisning var oskälig. Anledningen härtill sades av HD vara att den enskilde försäkringstagaren i och med villkoret inte kunde få bevisningen prövad i rättslig ordning. En motsättning i HDs resonemang som Westberg påpekat är den att HD i fall III kunde utgått från samma resonemang som i fall I och II om anmälan om samboskap och konkluderat att villkoret i fall III inte är att anse som oskäligt eftersom intyg kan införskaffas och därmed utsläcks försäkringsbolagets tolkningsföreträde.¹³⁶

4.3 Doktrin

Det akademiska intresset för den processuella ogiltighetsregeln vara eller icke vara är ingen ny företeelse utan snarare äldre än själva RB. Redan runt tidigt 1900-tal framfördes åsikten att processande parter bör tilldelas större möjlighet att genom civilrättsliga avtal påverka processföringen. Sådana avtals gångbarhet skulle dock inte avgöras av uttryckligt lagstöd utan av en lösare bedömning som dels ser till om avtalet kränker vissa grundläggande processuella

¹³⁶ Westberg 2005, s.352.

principer, dels om det avtalade de facto leder till en effektivisering av processföringen.¹³⁷ Som synes fick dessa synpunkter inte genomslag i RB.¹³⁸

I modern processrättslig doktrin har diskussionen kring den processuella ogiltighetsregeln varit särskilt inriktad på principens fortlevnad och huruvida principen fortfarande gäller.¹³⁹ Frågan har förfäktats av främst Westberg å ena sidan och Heuman och Lindell å andra sidan. Westberg som företräder åsikten att den processuella ogiltighetsregeln alltså gäller och bör gälla, ser den som en grundläggande förutsättning för att trygga ett demokratiskt inflytande över rättsutvecklingen och rättighetsskyddet.¹⁴⁰ Ett annat motiv bakom principen som Westberg framför och som ger uttryck för en av välfärdsstatens centrala juridiska idéer är att skydda en svagare part mot starkare parter. Risken för att den svagare parten i en avtalssituation skulle avsäga sig det processuella rättsskyddet, exempelvis genom utfästelser om att inte dra tvist inför domstol, medförde ett rättsäkerhetsbehov av att freda vissa delar av det processrättsliga regelkomplexet från parternas förfogande.¹⁴¹ Heuman, som tycks ha reviderat sin åsikt en del¹⁴², anförde tidigare att förarbetsuttalandena om processuella avtals ogiltighet utan lagstöd är att närmast likna vid en dogmatisk sats som inte bör godtas utan vidare. Förarbetsuttalandena gjordes på 1940-talet och sedan dess har partsinflytandet i processuella frågor skjutits fram. Lindell intar en liknande ståndpunkt och menar att avtal om processuella frågor bör godtas idag så länge de tillgodoser ett viktigt syfte och inte bedöms som oskäliga för part.¹⁴³ Således menar Heuman att processuella överenskommelser bör anses giltiga under förutsättning att inte starka skäl talar emot. Heuman grundar sin hållning i HDs avgörande i NJA 1994 s.712 I-III där HD ansåg att självbestämmandeklausuler var giltiga i två av tre fall. Således menar Heuman att processuella avtal inte har ansetts ogiltiga i enlighet med förarbetsuttalandena och därigenom är utgångspunkten att de är giltiga.¹⁴⁴ Westberg ställer frågan om HD glömde bort den processuella ogiltighetsregeln.¹⁴⁵ Trots att ingen av parterna berörde principen i sin processföring fanns det anledning för domstolen, med grund i

¹³⁷ Gemmel 1908, s.100; för fler äldre doktrinuttalanden angående processuella ogiltighetsprincipen, se Kallenberg 1922, s.111 ff. och Bolding 1956, s.58 ff.

¹³⁸ Maunsbach 2015, s.101.

¹³⁹ Maunsbach 2015, s.102.

¹⁴⁰ Westberg 2010, s.196; Se ovan under avsnitt 4.1 angående rättighetsskyddet som dels materiellt, dels processuellt.

¹⁴¹ Westberg 2005, s.361.

¹⁴² Heumans reviderade åsikt framgår numera av att han betraktar den processuella ogiltighetsregeln som en huvudprincip enligt vilken avtal i processuella frågor kräver lagstöd och anför som exempel de tidigare nämnda lagstadgade undantagen, se Heuman i JT nr 2 11/12 s.338.

¹⁴³ Lindell 2012, s.118.

¹⁴⁴ Heuman i JT nr 1 06/07 s.60.

¹⁴⁵ Westberg 2005, s.355.

jura novit curia, att ex officio beakta principen och lägga den till grund för sitt dömande. Enligt Westberg kan försäkringsbolagets exklusiva bestämmanderätt om vissa sakförhållandes existens mycket väl uppfattas som en avsägelse av rätten till domstolsprövning. Här lämpar sig en jämförelse med NJA 1958 s.654 där processhinder i form av föreningskongressens exklusiva beslutanderätt fränkades verkan.¹⁴⁶ Således är Westbergs slutsats att om HD i 1994 års fall hade uppmärksammat den processuella ogiltighetsprincipen hade den klassificerat avtalsvillkoren såsom avseende processuella frågor och därmed ogiltiga utan stöd i lag.¹⁴⁷ En intressant anmärkning på Heumans slutsats att HDs utelämnande av processuella ogiltighetsprincipen i domskälen kan tas till intäkt att principen övergavs är att HD varken i NJA 1958 s. 654 eller NJA 1971 s.543 nämnde principen men likväl ansåg att i fallen aktuella klausuler inte kunde skapa processhinder eller tillmätas processuell betydelse över huvud taget. Enligt Maunsbach kan det faktum att domstolarna inte uttryckligen nämner principen till och med tas till intäkt för att domstolarna betraktar principen och dess motiv som en så pass grundläggande princip att det inte funnits anledning att särskilt uppmärksamma den.¹⁴⁸

Heuman har, och Lindell före honom¹⁴⁹, framfört åsikten om att låta använda 36§ AvtL som ett korrigeringsinstrument istället för lagrådets absoluta uttalande. Exempelvis menar Heuman att avtal i processuella frågor inte får komplicera eller fördyra rättskipningen. Dessutom kan det finnas anledning att begränsa parterna från att ingå avtal av oförstånd när dessa kan medföra drastiska negativa konsekvenser för part. Däremot bör inte utgångspunkten vara att parterna är frångagna avtalsfriheten på detta område.¹⁵⁰ En sådan ståndpunkt kan ha stöd i NJA 1994 s. 712 III vari HD tillämpade 36§ AvtL. Vid första anblick kan den föreslagna ordningen framstå som ändamålsenlig. Ett civilrättsligt avtal bedöms i enlighet med en generalklausul som i tillämpning uppvisar likheter med hur 35 kap. 1§ RB är tänkt att tillämpas.¹⁵¹ Å andra sidan finns det en överhängande risk att domstolens bedömning av ett processavtals skälighet eller oskälighet för den ena eller den andra parten med hjälp av 36§ skulle strida mot principen om att domstolen inte ska fatta ståndpunkt i sakfrågan innan hela

¹⁴⁶ Westberg 2005, s.356 f.

¹⁴⁷ Westberg 2005, s.358.

¹⁴⁸ Maunsbach 2015, s.102.

¹⁴⁹ Lindell 1988, s.125.

¹⁵⁰ Heuman i JT nr 1 06/07 s.59; se även Maunsbach 2015, s.126 om ett alternativt synsätt enligt vilken huvudregeln är att processuella avtal per se är giltiga.

¹⁵¹ Se Lindell 1987, s.96 ff. där han diskuterar likheterna mellan 36§ AvtL och 35 kap. 1§ RB. Fastän 36§ är avsedd att reglera ett materiellt rättsförhållande ger lagrummet, i likhet med 35 kap. 1§ RB, inte domaren anvisning om hur förhållandet, exempelvis oskäligheten, ska bedömas. Denna frihet utgör ju också grunden för den fria bevisprövningen.

materialet förebragts inför domstolen och således genom det slutliga avgörandet i målet.¹⁵² Det framstår som behäftat med svårigheter att i en bedömning av ett processavtals skälighet eller oskälighet för part domstolen inte sneglar på de tänkbara konsekvenserna avtalet skulle ha för parts möjlighet att nå framgång i processen. Därmed kan en sådan förhandsbedömning osökt leda in i resonemang kring domslutet, vilket är oacceptabelt med hänvisning till den nämnda processrättsliga principen, allmänna rättssäkerhetsaspekter och däri ingående krav på domarens opartiskhet.¹⁵³

En aspekt som är särskilt viktig att beakta i denna uppsats är de uttalanden som Lindell och Heuman gjort om giltigheten av processuella avtal som begränsar bevisföringen, närmast att likställa med integrationsklausuler. Lindell menar att bevisöverenskommelser med undantag för sådana som avser bevisvärderingen är tillåtna i dispositiva tvistemål. Eftersom de följer av parternas avtalsfrihet och är processuella bör de endast fränkännas verkan om de kan anses vara oskäliga.¹⁵⁴ Även Edelstam företräder åsikten att klausuler som begränsar parts bevisföringsmöjligheter till en viss del kan vara giltiga, trots att de är ”svårbedömbara”.¹⁵⁵ Därutöver uttalar Heuman att exempel på verksamma processuella avtal är sådana klausuler enligt vilka endast avtalstexten får tjäna som bevis vid en tvist med anledning av avtalet, alltså vad som närmast kan liknas vid integrationsklausuler.¹⁵⁶ Härför anförs inget stöd i rättspraxis där den fria bevisföringen har fått stå tillbaka för en sådan klausul. Närmast till hands ligger AD 2007 nr 86 i vilken en integrationsklausul visserligen inte fränkändes verkan men där domstolen inte heller berörde frågan om integrationsklausulen hade kunnat begränsa bevisföringen (se ovan 3.2.2.3). Westberg tar sin utgångspunkt i det faktum att bevisanskaffningen, som enligt 35 kap. 6§ RB ska ske genom parternas försorg, utgör en central beståndsdel i det kontradiktoriska förfarandet.¹⁵⁷ Därigenom skulle det, i syfte att möjliggöra för domstolen att döma på ett fullständigt beslutsunderlag, vara viktigt att parterna har en absolut rätt att föra in relevant material i processen.¹⁵⁸

¹⁵² Se NJA 1982 s.175 I och nedan under avsnitt 5.1.4.

¹⁵³ Se vidare Westberg 2010, s.621 ff.

¹⁵⁴ Lindell 1988, s.129 f.; Lindell 2012, s.118.

¹⁵⁵ Edelstam 1991, s.434. Här kan inflikas att Edelstam i detta avseende hänvisar till Lindell.

¹⁵⁶ Heuman i JT nr 1 06/07 s.60; Heuman i JT nr 2 11/12 s.338; Håstad diskuterar problematiken kring tillåtligheten av partsavtal om exklusiva bevis och finner sig kunna konkludera att dessa binder parterna på rent avtalsrättslig grund, se Håstad 1990, s.97 f.; Därutöver är Håstad också av åsikten att avtal om exklusivt bevis inte kan tillerkännas processuell verkan eller binder domstolen, se Håstad i SvJT 1991 s.595 f.

¹⁵⁷ Westberg 2010, s.196.

¹⁵⁸ Westberg 2010, s.194; Lindskog ansluter sig här till Westbergs åsikt om att bevisavtal inte kan medföra begränsningar i den fria bevisföringen, se Lindskog 2012, s.55.

Möjligen kan NJA 2011 s.576¹⁵⁹ anföras som stöd för uppfattningen att HD godtar partsinstruktioner om hur processuella regler ska tillämpas. Nämnda rättsfall avsåg en skadeståndstalan i vilken käranden yrkade ersättning för stulet material uppgående till återanskaffningskostnaden för nytt material. Svaranden vitsordade ett mindre belopp. I målet saknades utredning och partspåståenden om det stulna materialets skick, vilket också omöjliggjorde en uppskattning av dess värde. HD konstaterade härvid att 35 kap. 5§ RB, som i händelse av bevissvårigheter möjliggör skälighetsbedömningar avseende skadestånd, inte var tillämplig eftersom avsaknaden av utredning inte berodde på bevissvårigheter. I ett sådant fall, vilket HD också påpekade, är domstolen hänvisad till att låta avgörandet ske genom processuella åberops- och bevisbörderegler. Dock valde HD en annan väg och uttalade att det står parterna fritt att låta domstolen avgöra frågan om skadeståndets storlek efter skälighetsbedömningar snarare än genom tillämpning av processrättsliga regler. Maunsbach tolkar HDs bedömning som ett uttryck för att parterna kan tillsammans, uttryckligen eller implicit som i detta fall, avtala att domstolen ska göra en skälighetsbedömning.¹⁶⁰ Av detta fall framgår det inte hur HD ur parternas processföring kunde avläsa en sådan vilja. Tvärtom tycks HD främst ha varit intresserat av att nå en materiellt tillfredsställande dom eftersom ett godtagande av den ene eller den andre partens yrkande, vilket hade varit resultatet om processrättsliga regler hade tillämpats, skulle ha lett till ett materiellt otillfredsställande resultat.¹⁶¹ Heuman menar att parterna i rättsfallet implicit hade avtalat om en tillämpning av 35 kap. 5§ RB på ett för domstolen bindande sätt.¹⁶² Därmed synes Heuman läsa rättsfallet som ett uttryck för parternas möjlighet att binda domstolen genom avtal med processuella inslag. Dock menar Heuman att rättsfallet inte kan anses ge vägledning om allmänna principer för godtagandet av avtal i processuella frågor utan att den snarare ger antydningar om vilka faktorer som kan vägas in om parterna i framtiden ska ges ett större utrymme för sådana avtal.¹⁶³ Även Maunsbach är av åsikten att man av rättsfallet inte kan dra generella slutsatser om giltigheten av processuella avtal i en process.¹⁶⁴ Lindskog, som i egenskap av justitieråd dömde i fallet, har gjort uttalanden som kan uppfattas som att försiktighet bör iaktas när det gäller att dra generella slutsatser om processuella avtals giltighet utifrån domslutet.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Se Mellqvist i JT nr 1 12/13 s.148 ff. för en grundlig genomgång och analys av rättsfallet.

¹⁶⁰ Maunsbach 2015, s.407.

¹⁶¹ Maunsbach 2015, s.408.

¹⁶² Heuman i JT nr 2 11/12, s.349.

¹⁶³ Heuman i JT nr 2 11/12, s.353.

¹⁶⁴ Maunsbach 2015, s.409.

¹⁶⁵ Se Lindskog 2012, s.56 under not 184 där Lindskog framhåller värdet av en materiellt tillfredsställande dom i anslutning till Heumans argument om tillåtligheten av processavtal i dispositiva mål.

I avsnittet om klassificering av integrationsklausulen ovan har konstaterats att det är svårt, om inte omöjligt, att försöka klassificera en civilrättslig klausul som uppvisar processuella inslag som uteslutande civil- eller processrättslig. Lindell menar i enlighet härmed att det är meningslöst att försöka skilja på processuella och materiella överenskommelser och förbjuda den förstnämnda. Det eftersom även strikt materiella överenskommelser kan exempelvis formuleras så att de utesluter att viss bevisning får förebringas, vilket alltså innebär att de får en indirekt processuell verkan.¹⁶⁶ Westberg är också medveten om svårigheten i att klassificera en sådan blandad klausul och att ett avstående av en processuell rättighet kan åstadkommas oavsett hur klausulen är formulerad.¹⁶⁷ Därför menar Westberg att om avsikten är att upprätthålla den processuella ogiltighetsprincipen går det inte att tillmäta en civilrättsligt avfattad klausul en civilrättsligt bindande effekt, om resultatet ändå blir att en processuell rättighet utsläcks.¹⁶⁸ I Westbergs mening skulle därför de under avsnitt 1.1 upptagna integrationsklausulernas olika civil- och processrättsliga terminologi inte spela roll för klausulernas hållbarhet vid en prövning mot den processuella ogiltighetsprincipen. HDs avgörande i NJA 1994 s.712 fall I och II jämfört med fall III vari HD jämkade självbestämmandeklausulen om tillräcklig bevisning (processuell terminologi) med 36§ AvtL kan dock uppfattas som att HD tillmätte terminologin betydelse, eftersom klausulerna i fall I och II inte begagnade processuell terminologi och inte underkändes.

Ett argument som brukar anföras till stöd för den processuella ogiltighetsprincipen är att den garanterar upprätthållandet av rättskipningens funktioner i grundläggande avseenden. Enligt Lindell bör beträffande rättskipningens funktioner och principens betydelse för dessa erinras om att parterna i en process enligt dispositionsprincipen kan avstå från att föra in viss bevisning eller erkänna ett visst faktum. Således skulle en bevisöverenskommelse som i domstol får genomslag i form av begränsning av den fria bevisföringen inte skada rättskipningens funktioner i större mån än vad parterna kan göra genom sina ensidiga processhandlingar. Det bör beaktas att Lindells ståndpunkt bygger på antagandet att dispositionsprincipen utgör en återspeglning av parternas materiella avtalsfrihet.¹⁶⁹ Även Heuman ser ett samband mellan processuella ogiltighetsprincipen och ensidiga processhandlingar. Om man anser att parterna inte bör kunna tvinga fram en viss handläggning som avviker från RB bör man konsekvent också ifrågasätta parts rätt att vidta

¹⁶⁶ Lindell 2012, s.118.

¹⁶⁷ Westberg 2010, s.196.

¹⁶⁸ Westberg 2005, s.360.

¹⁶⁹ Lindell 2012, s.118.

ensidiga processhandlingar som leder till samma resultat. Heuman ställer sig frågan huruvida en part får utesluta tillämpningen av en processuell regel genom att underlåta att åberopa ett visst processuellt rättsfaktum som är en förutsättning för regelns tillämpning.¹⁷⁰ Här bör erinras om processhandlingars karaktär. Av en allmän processrättslig princip följer att en parts dispositioner, ageranden, inom ramen för en rättegång ska uppfattas som partens processhandlingar vars rättsliga betydelse är begränsad till ifrågavarande rättegång. Således utgör en processhandling inte ett civilrättsligt förfogande som medför rättslig betydelse utanför rättegången. Avsikten bakom denna princip är att undvika situationen att parterna blir försiktiga i sin processföring om de löpte risken att bli civilrättsligt bundna av sina handlingar bortom det som saken rör i rättegången.¹⁷¹ I förlängningen innebär detta också att det som huvudregel är tillåtet för part att ta tillbaka en processhandling, vilket inte är möjligt avseende civilrättsligt bindande dispositioner såsom en accept.¹⁷² Således står det klart att en processhandling karaktärsmissigt inte är en avspeglning av partens civilrättsliga avtalsfrihet. Därutöver står det också klart att det kontradiktoriska tvistemålsförfarandet i enlighet med 17 kap. 3§ RB förutsätter att parterna åberopar det som senare ska ligga till grund för domslutet. I enlighet med detta synsätt skulle en parts underlåtenhet att vidta en processhandling, av exempelvis processtaktiska skäl, också kunna ses som ett inomprocessuellt förfogande, en processhandling i negativ bemärkelse.¹⁷³ Heumans och Lindells hållning tycks främst se till konsekvenserna och förbiser därmed de implikationer på processrättens systematik som kan uppstå om man jämför ett processuellt och ett civilrättsligt förfogande.¹⁷⁴

Avslutningsvis bör framhållas att det sagda om den processuella ogiltighetsprincipens giltighet utan stöd i lag inte har bäring på den situationen att parterna kan framföra gemensamma önskemål med avseende på domstolens handläggning av vissa frågor. Fastän ett sådant önskemål inte binder domstolen i formellt hänseende kan det mycket väl medföra att domstolen tillmötesgår parterna.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Heuman i JT nr 1 06/07, s.57.

¹⁷¹ Westberg i JT nr 1 11/12, s.173.

¹⁷² Westberg 2013, s.280.

¹⁷³ Jfr även Westberg 2010, s.203.

¹⁷⁴ Jfr även Maunsbach 2015, s.332.

¹⁷⁵ Westberg 2013, s.284.

4.4 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konkluderas att den processuella ogiltighetsregeln än idag gäller som huvudregel i fråga om avtal med processuella verkningar. Saknas uttryckligt lagstöd kan inte parterna förfoga över sådana processuella frågor som dels anses stå till domstolens förfogande, dels sådana som anses som grundläggande för meddelande av processuellt rättsskydd. Principen slogs fast i förarbetena till RB och fastän den i rättspraxis ibland tycks ha fallit i glömska har lagstiftaren genom senare förarbeten bekräftat dess fortsatta giltighet. De invändningar man möter i doktrin mot principens fortsatta giltighet bär på en viss prägel. Såväl Gemmels uttalande från början av 1900-talet som Heumans och Lindells hållningar bygger på att ändamålshänsyn, partsautonomi och effektivitetsskäl talar för att vi inte ska se på principen som en dogmatisk sats utan snarare se till det enskilda fallet och hur ett processuellt avtal påverkar densamma. Det ovan citerade förarbetsuttalandet som beaktar avtalsfriheten men som ändå låter rättssäkerhetsaspekten vägra tyngre visar också på att argumentet som idag framförs om kommersiella parters ökade behov av avtalsfrihet och flexibilitet beaktades redan vid RBs tillkomst men likväl fick stå tillbaka för andra rättspolitiska hänsyn. Slutligen bör hållas i minnet att doktrinuttalandena, vare sig för eller mot processuella ogiltighetsprincipen, bör uppfattas som blott rättspolitiska argument.¹⁷⁶

Eftersom det sedan tidigare konstaterats att en integrationsklausul har en processuell prägel som innebär att principen om fri bevisföring ska begränsas står det nu efter förevarande kapitel klart att sådana avtal med processuella verkningar enligt den processuella ogiltighetsprincipen inte ska tillerkännas verkan. Således kan antas att en part som med hänvisning till integrationsklausulen protesterar mot motpartens åberopande av avtalsextern bevisning inte kommer att tillmötesgå av domstolen. Domstolen kommer i sådant fall konstatera att en klausul som uppvisar processuella inslag inte kan prekludera principen om fri bevisföring.

4.5 Integrationsklausulen och RBs inre sammanhang

I förevarande avsnitt är avsikten att belysa konsekvenserna av att en integrationsklausul i en process tillmäts dess avsedda verkan. Nämligen att den fria bevisprövningen enligt 35 kap. 1§ RB avskärs och hur det återverkar på RBs inre sammanhang. Utgångspunkten är därmed att

¹⁷⁶ Westberg 2013, s.283.

det inom ramen för RB finns ett inbördes sammanhang mellan olika bestämmelser. Exemplifieringen gör inte anspråk på att vara uttömmande.

Med utgångspunkt i att part på grund av integrationsklausulen inte får åberopa viss bevisning till styrkande av vissa sakförhållanden kan det tänkas att part begär partsförhör med motparten. Av 37 kap. 1-2 §§ RB följer att partsförhör under sanningsförsäkran kan ske i bevissyfte. Sanningsförsäkran skiljer sig från vittnes avläggande av ed i det att det förstnämnda är lägre straffsanktionerat genom osann partsutsaga jämfört med mened som omfattar vittnen. Temat för parts sanningsförsäkran är dock densamma som för vittnen och part ska därmed säga hela sanningen utan att förtiga, tillägga eller förändra sanningen.¹⁷⁷ Således innebär parts sanningsplikt att denne ska uttala sig sanningsenligt även om det är till motpartens fördel.¹⁷⁸ En part kan i och för sig vägra att avlägga en sanningsförsäkran eller besvara vissa frågor utan att utsätta sig själv för en direkt sanktion.¹⁷⁹ Å andra sidan kan ett sådant förfarande från parts sida få bevisverkan enligt 35 kap. 4 § RB.¹⁸⁰ Genom partsförhör kan det tänkas att en part försöker klarlägga sakförhållanden som avskärs genom avtalspreliminärerna. Om integrationsklausulen ska få avsedd verkan bör parten möjligtvis också avskäras från möjligheten att begära partsförhör i bevissyfte med motparten.

Ett annat exempel erbjuder 38 kap. 2 § RB om processuell editionsplikt. Efter ett editionsyrkande av part kan domstolen ålägga motparten eller tredje man att lämna ut handlingar som har bevisbetydelse i målet. Självklart finns det flera editionsförutsättningar som måste vara uppfyllda för att ett sådant yrkande ska bifallas.¹⁸¹ Den processuella editionsplikten är principiellt lika omfattande som skyldigheten för part att avge muntlig utsaga, exempelvis genom partsförhör.¹⁸² Man kan tänka sig att en av parterna genom processuell edition försöker åtkomma en handling från avtalsförhandlingarna som denne vet har bevisbetydelse och som finns hos motparten. Eftersom handlingen är en avtalspreliminär omfattas den av integrationsklausulen. Om man i ett sådant fall effektivt vill upprätthålla integrationsklausulens verkan bör parts yrkande om editionsföreläggande avvisas av domstolen, även om den uppfyller alla editionsförutsättningar.

¹⁷⁷ Ekelöf et al. 2009, s.246; av Prop. 1986/87:89 s.184 följer att det kan vara lämpligt att parten får förhöras utan sanningsförsäkran och att man därefter vid behov kan bekräfta vissa utsagor under sanningsförsäkran.

¹⁷⁸ SOU 1938:44 s.446 f.

¹⁷⁹ Ekelöf et. al 2009, s.246; detta framgår av att 37 kap. 3 § RB saknar hänvisning till 36 kap. 21 § RB.

¹⁸⁰ Därmed inte sagt att en sådan omständighet utgör ett tillräckligt starkt bevis utan det får avgöras efter bevisvärderingen, se RH 2010:42.

¹⁸¹ Se Ekelöf et al. 2009, s.263 ff.

¹⁸² Ekelöf et al. 2009, s.262.

De anförda exemplen visar dels på att det finns ett inbördes sammanhang i RB, dels att avvikelser från exempelvis fri bevisföring i 35 kap. 1§ RB kan få icke avsedda verkningar på annat håll. Dessutom visar exemplen på att ett avstående från vissa processuella rättigheter genom integrationsklausulen också kan få vissa verkningar som part möjligen inte har räknat med.

5. Integrationsklausulen och fri bevisprövning

I det följande ska integrationsklausulens eventuella hållbarhet och verkan inom ramen för principen om fri bevisprövning i RB att utredas. Detta sker mot bakgrund av vad som framgick ovan under kapitel 4, nämligen att integrationsklausulens processuella verkningar i form av begränsning av den fria bevisprövningen inte kan åstadkommas inom ramen för svensk civilprocessrätt.

5.1 Fri bevisföring

Av 35 kap. 1§ 1st RB framgår att *"rätten ska efter en samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat"*. Av detta första stycke anses följa principen om den fria bevisprövningen, som innefattar parternas rätt till fri bevisföring och domstolens rätt till fri bevisvärdering.

Av förarbetena framgår att den fria bevisföringen innebär att någon begränsning avseende kunskapskällor som får användas för sanningens utletande inte uppställs. Således ska enligt förarbetena såsom bevis få tjäna allt som framlagts vid huvudförhandlingen. Domaren är enligt 35 kap. 8§ och 17 kap. 2§ RB begränsad till att döma endast på det bevismaterial som framkommit vid huvudförhandlingen.¹⁸³ Således åligger det domaren att ta hänsyn till varje omständighet som kan påverka dennes övertygelse om det målet rör.¹⁸⁴ Man kan tänka sig att en kärende trots förekomsten av en integrationsklausul i det omtvistade avtalet yrkar på en rättsföljd som förutsätter rättsfakta som framgår av avtalet eller rättsfakta som inte framgår av avtalet.¹⁸⁵ I båda fallen kan också tänkas att bevisning till stöd för kärandens yrkande består av avtalspreliminärer som käranden lägger fram vid huvudförhandlingen. Svaranden inser att integrationsklausulen var avsedd att utesluta yrkanden om rättsfakta som inte framgår av avtalet och avtalspreliminärerna som bevisning och gör en invändning därom. Svarandens invändning kan anta karaktären av en rättsinvändning och gå ut på att integrationsklausulen begränsar kärandens processuella möjlighet att stödja sig på vissa rättsfakta eller föra in visst material och att domstolen därmed ska inskräpa integrationsklausulens efterlevnad. Eftersom det tidigare konstaterats att parterna inte på civilrättslig väg kan åstadkomma en sådan verkan

¹⁸³ SOU 1938:44 s.377; Prop. 1942:5 s.218; NJA II 1943 s.444.

¹⁸⁴ Gärde 1994, s.472.

¹⁸⁵ Den som påstår ett avtalsinnehåll som strider mot eller avviker från den skriftliga lydelsen har att bevisa sitt påstående, se Heuman 1999, s.224 och exempelvis NJA 1986 s.366, NJA 1997 s.86 och NJA 1999 s.474.

kommer domstolen inte fästa något avseende vid rättsinvändningen, som i sig inte heller kräver någon bevisvärdering.¹⁸⁶ Däremot kan svarandens invändning om det genom klausulen uteslutna materialet ses som ett rättsfaktum för vilket integrationsklausulen tjänar som ett bevismedel och dess innehåll på olika punkter som bevisfakta eller tolkningsdata.¹⁸⁷ I sådant fall kan svarandens invändning komma att spela roll vid bevisvärderingen (se nedan avsnitt 5.2).

5.1.1 Integrationsklausulen som ett exklusivt bevis

Av 35 kap. 1§ 2st RB framgår att *”vad om verkan av visst slag av bevis är stadgat vare gällande”*. Härigenom framgår att den fria bevisföringen de facto kan inskränkas genom regler som anvisar ett visst bevis som exklusivt. Ett exklusivt bevis medför att annan bevisning inte får föras för att påvisa existensen av ett visst rättsfaktum.¹⁸⁸ Frågan som inställer sig är huruvida detta andra stycke ger möjlighet att tillerkänna integrationsklausulen dess bevisbegränsande effekt. Ordet *”stadgat”* synes syfta på lagregler och därmed utesluta civilrättsliga avtalsvillkor. I förarbetena hänvisar processlagsberedningen exemplifierande till bland annat 35 kap. 3§ RB angående verkan av erkännande.¹⁸⁹ Simon Andersson menar i festskrift till Christian Diesen, apropå bägge styckena i 35 kap. 1§ RB, att dessa skulle kunna tolkas som att bevisprövningen endast får inskränkas genom lag och inte genom annan rättskälla. Till stöd för en emotstående åsikt anför han exempelvis att det inte av förarbetena går att utläsa en lagstiftarens intention att 35 kap. 1§ RB skulle medföra ett förbud för domstolarna att utarbeta bevisregler eller bindande praxis.¹⁹⁰ Hur som helst kan Anderssons argument inte utsträckas till ett påstående om att andra stycket också kan omfatta bevisregler skapade genom parternas civilrättsliga dispositioner.

5.1.2 Olagligen åtkommen bevisning

Att en integrationsklausul intagen i ett civilrättsligt bindande avtal inte medför den bevisbegränsande verkan som parterna hoppades på beror på parternas oförmåga att förfoga över processuella aspekter. Å andra sidan gör sig part skyldig till ett civilrättsligt avtalsbrott

¹⁸⁶ Heuman i SvJT 2015, s.798.

¹⁸⁷ Heuman i SvJT 2015, s.797; Ekelöf definierar begreppet tolkningsdatum som bland annat bevisfakta, se Ekelöf 1992, s.213; Westberg anser däremot att tolkningsdata och bevisfakta är olika begrepp som inte sammanfaller. Uttalandet är dock begränsat till de fallen då tolkningsdata består i ett avtalsvillkors betydelse för förståelsen av ett annat avtalsvillkor av rättsfaktakaraktär, se. Westberg 2014, s.196 ff. Situationen skiljer sig alltså från den nu behandlande.

¹⁸⁸ Ekelöf et al. 2009, s.41.

¹⁸⁹ NJA II 1943 s.445.

¹⁹⁰ Andersson 2014, s.435 f.; Se även Lindell 1987, s.124.

när denne handlar i strid med integrationsklausulen. Frågan som inställer sig är huruvida ett sådant avtalsstridigt agerande kan återverka på partens möjlighet att föra in bevisning. Närmast till hands ligger att jämföra med hur svensk rätt ser på olagligen åtkommen bevisning. I ett fortfarande ledande prejudikatfall, NJA 1986 s.489, dömdes den tilltalade för rattfylleri på grundval av ett blodprov som hade tagits av en laboratorieassistent och inte av en legitimerad sjuksköterska såsom fordras enligt 28 kap. 13§ RB. HD konkluderade att eftersom ingen för den svenska rättsordningen grundläggande princip hade åsidosatts kunde beviset användas, med förbehållet att höga krav måste ställas på bevisets värde.¹⁹¹ I en proposition om bland annat överskottsinformation uttalade departementschefen apropå eventuella regler som ålägger domstolen att bortse från överskottsinformation att dessa ”*skulle radikalt bryta mot en princip om fri bevisprövning*” och istället skulle sådana regler anknyta till de bevisregler som förekommer i anglosaxisk bevisrätt och som innebär ”*att ett aldrig så viktigt bevis kan komma att avvisas om det inte kommit fram i formellt oantastlig ordning*”. Därutöver ställer sig departementschefen frågandes till hur en domare verkligen kan underlåta att ta hänsyn till vad denne faktiskt vet.¹⁹² Med avseende på de straffrättsliga fallen torde det som avhåller från att åtkomma bevis på ett olagligt vis vara att den ansvarige kan ställas till ansvar. Mot bakgrund av det anförda kan således det civilrättsligt avtalsstridiga som ligger i att en part nonchalerar integrationsklausulen inte medföra konsekvenser inom processen. I de straffprocessrättsliga fallen har HD som synes uttalat sig om höga krav på bevisvärdet och huruvida grundläggande principer kan anses ha åsidosatts. Dessa bevekelsegrunder gör sig inte alls gällande i nu diskuterade fall, eftersom det här endast rör sig om parts åsidosättande av sina civilrättsliga skyldigheter. Således torde den enda konsekvensen vara att motparten genom parts agerande får möjlighet att i en annan process yrka skadestånd för avtalsbrott.

5.1.3 Integrationsklausulen som ett avsiktsbevis

Om en av parterna i en förestående tvist har dokumenterat parternas mellanhavanden vid avtalets tillkomst, under dess genomförande, eller i samband med en tvisteutlösande händelse kan dokumentationen inte tillmätas ett högt bevisvärde eller betraktas som tillförlitlig bevisning. Skälet härför är att motparten inte varit med och dokumenterat dessa observationer och därmed inte kan sägas ha fått komma till uttryck med sin version av hur verkligheten är gestaltad.¹⁹³ Däremot brukar ett högt bevisvärde tillerkännas ett dokument som upprättats i

¹⁹¹ Se även NJA 2003 s.323 där HD godtog överskottsinformation från hemliga teleavlyssningar som bevisning.

¹⁹² SOU 1984:54 s.19.

¹⁹³ Ekelöf et al. 2009, s.112.

syfte att utgöra bevis. I NJA 1990 s. 286 ansågs ett justerat protokoll från en bolagsstämma äga vitsord avseende beslut tagna på stämman. Således tillerkändes protokollet en bevispresumtion som kan motbevisas.¹⁹⁴ I avtalsrelationer skulle det mot bakgrund av det anförda förutsätta att alla avtalsparter varit med och upprättat detta avsiktsbevis som är en form av avsiktsurkund.¹⁹⁵ Maunsbach har diskuterat huruvida man kan jämställa en integrationsklausul med avsiktsbevisning. En sådan operation skulle därmed medföra att integrationsklausulen betraktas som givande uttryck för parternas gemensamma partsavsikt om att avtalspreliminärerna inte ska tillerkännas något bevisvärde i händelse av tvist. Maunsbach gör här en distinktion mellan förhandlande integrationsklausuler och sådana som intagits i huvudavtalet utan förhandling, varvid i den senares fall den knappast skulle kunna tillerkännas karaktären av avsiktsbevisning.¹⁹⁶ Ett skriftligt avtal utgör i sig en avsiktsurkund som är ämnad att visa på vad parterna har avsett att avtala om.¹⁹⁷ Maunsbach menar att blott huvudavtalets undertecknande inte kan medföra att man skulle kunna jämställa alla skriftliga avtal med exempelvis justerade stämmoprotokoll i bevisverkanshänseende. Även Lehrberg framhåller att trots det skriftliga avtalets starka bevisverkan kan man inte tala om en presumtionsverkan.¹⁹⁸ Istället måste enligt Maunsbach integrationsklausulens karaktär som avsiktsbevis vara villkorad av förhandlingarna inför och formerna för dess tillkomst.¹⁹⁹ Skriftliga avtal, liksom däri ingående uttryckliga integrationsklausuler, tillmäts i egenskap av skriftliga dokument redan ett högt bevisvärde i meningen att part som yrkar på en rättsföljd som avviker därifrån bär på en relativt tung bevisbörda.²⁰⁰ Därför anser jag att resonemang som likställer en integrationsklausul med avsiktsbevisning inte kan komma ifrån att likställa ett skriftligt avtal med ett stämmoprotokoll, eftersom det inte låter sig göras att definiera avsiktsbevis olika beroende på om de åsyftade är ett avtal eller ett protokoll. Och eftersom avtal och protokoll är två skilda typer av dokument, varvid det förstnämnda är avsett att uttrycka en slutprodukt av kompromisser och förhandlingar medan den sistnämnda är ämnad att objektivt återge verkligheten så som den såg ut, kommer avtalet i en mycket större utsträckning än protokollet kunna utsättas för olika tolkningsalternativ och partsuppfattningar. Därmed synes etiketten avsiktsbevis applicerad på en integrationsklausul, eller vilken annan

¹⁹⁴ Se också NJA 1959, s.326, NJA 1973 s.442, NJA 1978 s.35, NJA 1987 s.941 och NJA 1994 s.34.

¹⁹⁵ Se Ekelöf et al. 2009, s.257 f.

¹⁹⁶ Maunsbach 2015, s.354.

¹⁹⁷ Ekelöf et al. 2009, s.257.

¹⁹⁸ Lehrberg 2014, s.45 f.

¹⁹⁹ Maunsbach 2015, s.355.

²⁰⁰ Se NJA II 1915 s.251 och vad som anförts under not 172 ovan.

avtalsklausul som helst, endast vara ett uttryck för en förhoppning om att den etiketterade klausulen ska tillmätas ett högre bevisvärde än andra skriftliga klausuler.

5.1.4 Integrationsklausulen som aktiverare av 35 kap. 7§ RB

Av 35 kap. 7§ 1-3 RB följer att bevisning får avvisas av domstolen om den omständighet som parten vill bevisa är utan betydelse i målet, om bevismedlet inte behövs eller om beviset uppenbart skulle bli utan verkan. Därmed utgör 35 kap. 7§ RB ett lagstadgat undantag från principen om fri bevisföring.²⁰¹ Lagrummet hänger samman med bestämmelsen i 43 kap. 4§2st RB enligt vilken domstolen har att tillse att inget onödigt dras in och tynger huvudförhandling i tvistemål. Som exempel på varför bevisning inte behövs eller skulle bli utan verkan anförde processlagsberedningen att omständigheten som skulle bevisas kanske redan är ostridig eller styrkt eller att beviset uppenbart saknar förmåga att påverka rättens övertygelse rörande omständigheten.²⁰² Det sistnämnda innebär att beviset inte bedöms kunna påverka det totala bevisvärdet så att tillräcklig bevisning avseende ett bevistema anses föreligga eller inte.²⁰³ Därutöver betonas i förarbetena att bestämmelsen ska tillämpas med urskillning och varsamhet. Parterna ska endast hindras från att återropa bevisning i de fall då det inte kan föreligga någon tvekan om att domstolens åtgärd är befogad.²⁰⁴ I Gärdes kommentar framhålls detsamma och med tillägget att avvisning av bevis redan vid förberedelsen endast får förekomma i uppenbara fall.²⁰⁵ Frågan som inställer sig är huruvida en integrationsklausul kan föranleda en tillämpning av lagrummet med avseende på parts återopande av avtalspreliminärerna. Maunsbach noterar att de fall som i förarbeten och doktrin lyfts fram som exempel på lagrummets tillämpning rör andra situationer än den nu diskuterade.²⁰⁶ En tillämpning av 35 kap. 7§ RB med anledning av en integrationsklausul skulle innebära att domstolen kategoriskt avvisar avtalspreliminärerna just på grund av integrationsklausulen. En sådan ordning skulle strida mot den av HD i NJA 1982 s.175 I lanserade processprincipen *att domstolen i en rättegång inte ska fatta ståndpunkt i sakfrågan förrän hela materialet förebragts i målet och att ståndpunktstagandet då ska ske genom det slutliga avgörandet i målet*. Trots att rättsfallet rörde fråga om rätt till rättshjälp är principen

²⁰¹ Ekelöf et al. 2009, s.37 f.; i efterföljande kapitel i RB finns flera begränsningar i vilka upplysningskällor som är att tillgå i bevishänseende, i övrigt intar RB en restriktiv hållning till sådana inskränkningar, se härom Gärde 1994, s.473.

²⁰² NJA II 1943 s.451; se även SOU 1938:44 s.383.

²⁰³ NJA 2007 s.547.

²⁰⁴ NJA II 1943 s.452.

²⁰⁵ Gärde 1994, s.484.

²⁰⁶ Maunsbach 2015, s.330.

utformad för allmängiltighet inom processrätten.²⁰⁷ En annan aspekt som talar emot en tillämpning av lagrummet med anledning av integrationsklausulen är att den uteslutna bevisningen i sådant fall skulle uteslutas, inte på grund av bevisens irrelevans, utan på grund av en skrivning som antyder att dessa ska vara irrelevanta. En sådan ordning omöjliggör för domstolen att bedöma huruvida bevisningen helt kan fränkännas värde och därmed är det också oförenligt med hur 35 kap. 7§ ska tillämpas.²⁰⁸

5.2 Fri bevisvärdering

Av 35 kap. 1§ RB följer också principen om fri bevisvärdering. Av förarbetena framgår att denna regel om domarens frihet vid bevisvärderingen inte innebär att domaren kan grunda sitt avgörande på en strikt subjektiv uppfattning av de relevanta bevisens inbördes värde. Tvärtom måste domarens övertygelse, framgående av den genomförda bevisvärderingen, vara objektivt grundad i det att den kan stödjas på skäl som kan godtas av andra förståndiga människor.²⁰⁹ Av formuleringen att rätten efter en *”samvetsgrann prövning av allt, som förekommit...”* ska avgöra vad i målet är bevisat anses följa att bevisvärderingen inte är bunden av legala regler.²¹⁰ Således är bevisvärderingen en mental process som skiljer sig från domstolens rättskipande verksamhet, vilket ordet *”samvetsgrann”* indikerar.²¹¹ Istället är tanken att domaren ska värdera bevisningen i enlighet med allmän kunskapsteori.²¹² Således är domaren vid bevisvärderingen inte hänvisad till att söka ledning i doktrin, förarbeten eller praxis utan i allmänna erfarenhetssatser och slutledningsregler. Detta sammanhänger med att syftet med bevisvärderingen är att utreda *vad som faktiskt inträffat* till skillnad från rättstillämpningen som går ut på att bestämma *vad som med anledning av fastställda fakta bör gälla*.²¹³ Å andra sidan förhåller det sig inte sällan så att man vid bevisvärderingen inte kan uppnå fullständig visshet, utan snarare olika grader av sannolikhet.²¹⁴ Att bevisvärderingen skiljer sig från den rättskipande verksamheten framgår också av det faktum att en *”felaktig”* bevisvärdering, till skillnad från felaktig rättstillämpning, inte utgör en grund för resning.²¹⁵

²⁰⁷ Westberg 2010, s.622 f.

²⁰⁸ Se NJA 2010 s.151.

²⁰⁹ SOU 1938:44 s.377; NJA II 1943 s.445; se Lindell 1987, s.132 som riktar kritik mot detta objektivitetskrav eftersom den, bland annat, synes förutsätta en enhetlig metod för bevisvärderingen, vilket kan anses strida mot det fria inslaget i bevisvärderingen.

²¹⁰ Prop. 1942:5 s.218.

²¹¹ Fitger m.fl., kommentaren till 35 kap. 1§ RB, 2015-10-01, Zetco.

²¹² Ekelöf et al. 2009, s.160.

²¹³ Lindell 1987, s.100 f.

²¹⁴ Lindell 1987, s.104 f.

²¹⁵ Se NJA 1958 s.206.

Det förtjänar att belysas att innebörden av fri bevisvärdering inte är synonym med ”inte berörd av rättsregler”. Snarare rör det sig om en frihet som utövas med hänvisning till en princip om fri bevisvärdering, som i sig är en rättsregel.²¹⁶ Därtill förhåller det sig så, vilket kan tas till intäkt för att bevisvärderingsuppgiften helt är förbehållen domaren, att denna frihet är en rättslig frihet som tillkommer domaren i egenskap av domare. Därmed är det en positivt avgränsad frihet till skillnad från exempelvis avtalsfriheten som är negativt avgränsad eftersom den i princip är en del av varje rättssubjekts privata autonomi.²¹⁷

Lindell har sammanfattat de principer som i de knapphändiga förarbetena anges som vägledande för bevisvärderingen i objektivitetskravet, redovisningskravet, analyskravet och materialbegränsningskravet. Av särskilt intresse är analyskravet enligt vilken domarens bevisvärdering inte får innebära en slutsats av totalintrycket av det material som förebragts vid huvudförhandlingen. Domaren är snarare skyldig att göra en diskursiv analys och därigenom väga bevisen för sig och i relation till varandra.²¹⁸

Såsom konstaterats tidigare (se ovan avsnitt 4.4) kan befintligheten av en integrationsklausul i ett huvudavtal inte tillerkännas den processuella verkan att parterna avskärs från möjligheten att åberopa avtalspreliminärerna som bevisning. Enligt samma principer får parterna genom avtal inte heller frånta domstolen dess bevisvärderingsuppgift.²¹⁹ Å andra sidan kan man tänka sig att integrationsklausulen tillmäts så pass stor verkan att den tillåts påverka bevisvärderingen. Detta skulle kunna ske genom att avtalspreliminärerna, som åberopas i strid med integrationsklausulen, tillmäts ett lägre bevisvärde i förhållande till det skriftliga avtalet.²²⁰ Här bör en ytterligare distinktion göras. Integrationsklausulens påverkan på bevisvärderingen kan också tänkas bero på huruvida avtalspreliminärerna åberopas till stöd för ett rättsfaktum som inte framgår av huvudavtalet eller ett rättsfaktum som framgår av huvudavtalet. I det förstnämnda fallet kan det tänkas att avtalspreliminärerna, mot bakgrund av integrationsklausulens betonande att parternas fullständiga mellanhavande framgår av det skriftliga avtalet, tillerkänns ett lägre bevisvärde i jämförelse med det sistnämnda fallet.²²¹

²¹⁶ Diesen 2012, s.118.

²¹⁷ Diesen 2012, s.119.

²¹⁸ Lindell 1987, s.103.

²¹⁹ Mellqvist i JT nr 1 12/13, s.152; Lindskog, som i övrigt inte delar Heumans och Lindells positiva inställning till bevisavtal, menar att avtal rörande ett visst bevismedels bevisvärde bör beaktas av domstolen på samma sätt som bevisbördeavtal beaktas, vilket bör innebära som rent civilrättsliga avtal, se Lindskog 2012, s.56.

²²⁰ Maunsbach 2015, s.378 f.

²²¹ Maunsbach 2015, s.381.

Ett annat exempel är att käranden väcker talan och yrkar på en rättsföljd som stöds av rättsfakta som framgår av avtalet. Således utgår käranden från att det skriftliga avtalet, inklusive integrationsklausulen, ger uttryck för den gemensamma partsviljan. I sådant fall kan käranden mycket väl anses ha uppnått beviskravet för sitt påstående som denne grundar i det skriftliga avtalet. Om svaranden däremot i strid med integrationsklausulen åberopar avtalspreliminärerna för att styrka ett annat avtalsinnehåll än det som framgår av det skriftliga avtalet, räcker det att avtalspreliminärerna tilldelas ett bevisvärde som ruckar på kärandens bevisning så att dennes påstående inte längre anses nå upp till beviskravet. Här förutsätts inte att avtalspreliminärerna tilldelas ett högre bevisvärde än om det var käranden som åberopade avtalspreliminärerna i strid med integrationsklausulen. Att detta kan bli fallet beror snarare på att käranden här har bevisbördan för att avtalet har det innehåll som denne påstår.²²² De anförda exemplen visar alla på att det finns en möjlighet att integrationsklausulen kan medföra att avtalspreliminärernas bevisvärde påverkas. Detta sammanhänger med bevisvärderingens karaktär av en fri och mental process som genom en diskursiv analys ska försöka klarlägga vad som faktiskt inträffat.

Frågan som inställer sig är huruvida domstolen bör eller ska låta integrationsklausulen, såsom ett bevisfaktum bland andra, att påverka det totala bevisvärdet av viss bevisning kring ett bevistema eller flera bevisteman, just i dess egenskap av integrationsklausul. Stöd för ett sådant förhållningssätt till integrationsklausulen finns inte. Det kan mycket väl vara så att avtalspreliminärerna med styrka påvisar förekomsten av en viss rättighet för käranden som inte framgår av det skriftliga avtalet eller förtar en viss skrivning i avtalet dess verkan. I sådant fall kan integrationsklausulen inte på grund av dess karaktär av en integrationsklausul förta ett sådant faktum. Skulle så ändå ske innebär det i praktiken att domstolen i rubriceringen integrationsklausul läser in vissa verkningar som ska anses behäftade med klausulen. Detta trots att avtalspreliminärerna i det enskilda fallet kanske klart och tydligt talar för något annat. I förlängningen kan detta innebära att bevisvärderingen baseras på ett totalintryck och inte en ingående analys av de olika bevisens inbördes relation.

²²² Maunsbach 2015, s.382 f.

6. Genomslag för integrationsklausulens avsedda verkan

I detta kapitel ska behandlas olika slags rättshandlingar som kan medföra att en integrationsklausul får den betydelse som parterna har avsett.

6.1 Letter of intent

Integrationsklausulens funktion är att avskära avtalspreliminärernas bevisbetydelse för vad som avtalats mellan parterna. Detta beror i sin tur på att det som förevarit mellan parterna innan det skriftliga avtalets upprättande och undertecknande kan ha medfört civilrättsliga rättigheter och skyldigheter för parterna. Frågan som inställer sig är huruvida parterna kan tillse att det som hänt i detta ”förstadium” till det skriftliga avtalet ska sakna betydelse som avtalsgrundande fakta. En möjlighet är att parterna upprättar ett s.k *letter of intent* (sv. ”avsiktsförklaring”). En avsiktsförklaring kan tjäna syftet att markera att parternas förhandlingar, uttalanden och andra mellanhavanden innan undertecknandet inte är avsedda att tillmätas civilrättslig verkan eller återverka på det som slutligen inflyter i det skriftliga avtalet.²²³ Här bör dock beaktas att hur ett avtal eller ett annat dokument rubriceras inte kan ha avgörande betydelse med avseende på dess rättsverkningar.²²⁴ Således kan en avsiktsförklaring inte garantera att avtalspreliminärerna inte i något avseende kommer att tillmätas civilrättslig verkan.

En avsiktsförklaring bör inte hindra att avtalspreliminärerna används för tydning av oklara ord eller uttryck i det skriftliga avtalet, så länge en sådan operation inte tillägger eller undantar civilrättsliga rättigheter och skyldigheter som är främmande för det skriftliga avtalet. I de angloamerikanska rättsordningarna och i de internationella regelverken anses det inte utgöra ett undantag från the parol evidence rule eller integrationsklausulen att avtalspreliminärerna används för att bota oklarheter i avtalet (se ovan avsnitt 2.4 och 3.1). Parterna kan också inskräpa sin avsikt genom att i avsiktsförklaringen ta in en klausul om avtalad skriftform, enligt vilken bundenhet uppstår först i och med undertecknande av det skriftliga avtalsdokumentet (se ovan avsnitt 3.5).²²⁵

²²³ Ramberg & Ramberg 2010, s.67.

²²⁴ Ramberg & Ramberg 2010, s.66.

²²⁵ Svernlöv et al. 2013, s.30.

6.2 Avtalsvite

Ett annat sätt för parterna att inskräpa integrationsklausulens efterlevnad är att binda den till en civilrättslig sanktion. Således kan parterna binda integrationsklausulen till en *vitesklausul* enligt vilken parts agerande i strid med integrationsklausulen utlöser en skyldighet att till motparten betala ett på förhand fixerat belopp. En vitesklausul i den nu skisserade formen har i doktrin också förekommit under benämningen *normerat skadestånd*. Distinktionen ska vara den att normerat skadestånd inte endast tillgodoser borgenärens intresse utan är avsedd att säkerställa båda parter intressen.²²⁶ Å andra sidan torde benämningen inte spela en större roll för klausulernas rättsverkan så länge kontraktsbrott är en förutsättning enligt klausulen.²²⁷ I förarbetena till 36§ AvtL uttalas att i och med generalklausulens införande bortfaller behovet av att göra en distinktion, som oftast är svår att göra, eftersom 36§ AvtL möjliggör jämkning eller åsidosättande av alla slags klausuler.²²⁸ Därtill har i praxis de olika benämningarna, som vite eller normerat skadestånd, inte behandlats olika i det att ett krav på faktisk skada inte uppställts.²²⁹

Att en vitesklausul särskilt lämpar sig som sanktionering av en integrationsklausul följer av det faktum att integrationsklausulen medför en negativ förpliktelse, en underlåtenhet, och en eventuell skada av icke-underlåtenhet är i allmänhet svår att bevisa. Härigenom tillgodoses konfliktlösningsintresset. Därutöver tillgodoser vitesklausulen påtryckningsintresset.²³⁰ Lindskog jämför ett åtagande att inte agera rättsligt, eller som en konsekvens av integrationsklausulen ett hinder mot att åberopa viss bevisning, med en naturaförpliktelse som inte kan genomdrivas rättsligt. Detta talar i sin tur för vitesklausulen som en rimlig sanktionering av integrationsklausulen.²³¹ I samband med införandet av 36§ AvtL uttalade departementschefen att en vitesklausul kan jämkas om den är oskälig.²³² Vid en sådan bedömning ska det avtalade ersättningsbeloppet sättas i relation till överträdelsens karaktär och den ekonomiska förlusten liksom partsintresset av att den sanktionerande handlingen inte företas. Applicerad på förevarande fall kan en sådan skälighetsbedömning utgöras av en avvägning mellan partsintresset att utnyttja den fria bevisföringens princip och de processekonomiska och i övrigt kommersiella överväganden som jämnstarka kommersiella

²²⁶ Olsen 1993, s.38.

²²⁷ Olsen 1993, s.219.

²²⁸ Prop. 1975/76:81 s.141.

²²⁹ Olsen 1993, s.144.

²³⁰ Adlercreutz & Flodgren 1992, s.127.

²³¹ Lindskog 2012, s.55.

²³² Prop. 1975/76:81 s.140.

parter kan antas ha tagit i beaktande vid avtalandet om en sanktionerad integrationsklausul. Härvid ligger det nära till hands att se på de argument som i förarbetena framfördes för den processuella ogiltighetsprincipen, vilka beaktar det rationella i kommersiella parter val att sluta olika processuella avtal (se ovan avsnitt 4.1, vid not 122). Å andra sidan kan det anses vara stötande att en part blir ålagd att betala ett vite bara på grund av att denne utnyttjat sin grundläggande processrättsliga rättighet att åberopa bevisning. Det finns legitima skäl bakom en sådan ståndpunkt. Dock bör man hålla i minnet att en vitesklausul, rent juridiskt-tekniskt, inte avskär parterna från möjligheten att faktiskt åberopa bevisning utan blott försöker hämma parternas vilja att göra så. En part är fortfarande oförhindrad att åberopa bevisning, men då med den överhängande risken att bli ålagd att betala vitesbeloppet. Ser man det i sammanhanget att vitesklausulen gäller i lika hög grad gentemot två jämnstarka kommersiella parter framstår vitesklausulen och dess faktiska verkningar som mindre stötande.

Genom att iaktta vitesklausulen kan parterna således genomdriva integrationsklausulen utan att det uppkommer frågor avseende den processuella ogiltighetsprincipen, eftersom parterna i sådant fall endast avstår från att åberopa viss bevisning. I NJA 2010 s.629 var fråga om innebörden av ett åtagande, i avtalet rubricerat som ”avtal om vite”, att betala 15000 kr i händelse av att en nyckel inte återlämnas. HD, som i sina domskäl gick igenom de olika ändamålen bakom en vitesklausul såsom preventionsintresset och konfliktlösningsintresset, beaktade också att vitesklausulen kan medge större ersättning än enligt skadeståndsrätten och med andra ansvarsförutsättningar än som följer av skadeståndsrättsliga regler. Härigenom kan HD sägas befästa uppfattningen att en distinktion mellan vite och skadestånd inom ramen för vitesklausuler inte spelar en större roll för bedömningen av klausulens rättsverkningar. Med tanke på tolkningsfrågan konkluderade HD att en vitesklausul in-dubio inte kan anses utgöra en exklusiv reglering av ersättningen vid ett kontraktsbrott. Applicerat på integrationsklausulens sanktionering genom en vitesklausul innebär detta att parterna, trots ett fixerat belopp, kan ha utrymme att begära ett högre belopp om klausulen tolkningsvis kan medge det. HDs slutsats talar möjligtvis emot vitesklausulens funktion som en *friköpsklausul*, dvs. att den part som trots vitesklausulen vill åberopa avtalspreliminärerna ser vitet som en avgränsad kostnad härför.²³³ För att inskräpa vitesklausulens innebörd kan det däremot vara

²³³ Se Samuelsson 2011, s.233 där han diskuterar det rättspolitiska utrymmet för att kunna betrakta vitesklausuler som friköpsklausuler och konkluderar att det är ”påfallande svagt”.

fördelaktigt att vitesklausulen anger att den exklusivt reglerar överträdelser av integrationsklausulens påbud och samtidigt anger ett avskräckande vitesbelopp.²³⁴

²³⁴ Se även RH 2011:18 vari en vitesklausul mellan en kommun och en fastighetsägare, enligt vilken fastighetsägaren skulle betala 500 000 kr till kommunen vid en avyttring av fastigheten inom fem år efter köpet från kommunen och utan den senares godkännande, inte bedömdes som oskälig. Intressant är också TRs uttalande att en vitesklausul som påtryckningsmedel inte i sig kan anses oskälig.

7. Slutsatser och analys

I de angloamerikanska rättsordningarna har integrationsklausulen genom the parol evidence rule en institutionell plats i rättsordningen. Eftersom en motsvarighet till the parol evidence rule inte existerar i svensk rätt bör de angloamerikanska rättsordningarnas behandling av densamma och integrationsklausulen endast fylla funktionen att ge en fingervisning om vilka verkningar en integrationsklausul är tänkt att ha och den effekt som den slutligen tillmäts. Utifrån det kan man sedan diskutera huruvida en sådan rättsfigur är kompatibel med den svenska rättsordningen. Av det anförda följer också att hur integrationsklausulen eller parol evidence rule klassificeras i de angloamerikanska rättsordningarna inte kan ha bäring på hur integrationsklausulen ska klassificeras i svensk rätt. Däremot bör de olika begränsningarna i the parol evidence rule som förekommer i angloamerikansk rätt också vara vägledande för hur integrationsklausulen ska behandlas utifrån ett svenskt avtalsrättsligt perspektiv (se avsnitt 2.5). I ett antal relevanta internationella regelverk som beaktats i svensk doktrin och svensk domstolspraxis förekommer också en reglering av integrationsklausulen. Trots vissa olikheter i terminologi och förhållningssätt ansluter sig de behandlade regelverken i fråga om integrationsklausulens avsikt och rättsverkan till de angloamerikanska rättsordningarna (se avsnitt 3.1)

I svensk avtalsrättslig doktrin råder en samstämmighet om att integrationsklausulen ska tillerkännas verkan i svensk rätt. Om något så bekräftas det i AD 2007 nr 86. Trots att en integrationsklausul likt andra klausuler ska bedömas och tolkas individuellt medför dess etablerade ställning i angloamerikansk rätt och dess behandling i de internationella regelverken att det finns en sänär samstämmig uppfattning av integrationsklausulens syfte och verkan. Om man kontrasterar denna uppfattning mot hur integrationsklausulen har behandlats i åtskilliga sammanhang i svensk doktrin framgår det att man i svensk doktrin läst in vissa funktioner i integrationsklausulen som framstår som främmande utifrån hur integrationsklausulen betraktas där den är etablerad (se avsnitt 3.2)

Det kan konkluderas att en integrationsklausul är avsedd att göra det skriftliga avtalsdokumentet till ett exklusivt bevismedel om parternas rättsförhållande. Således ska inför domstol det som inte influerar i avtalet inte kunna anses utgöra avtalsinnehåll eftersom avtalspreliminärerna inte ska kunna användas som bevisning. Å andra sidan bör parterna vara

oförhindrade att åberopa bevisning för att tyda oklarheter i avtalet eller ifrågasätta avtalets giltighet i dess helhet. Integrationsklausulen har dock inget avseende på det som sker efter avtalsslut. Således kan parternas agerande efter avtalsslut ha en negativ inverkan på integrationsklausulens upprätthållande. Härigenom är integrationsklausulen avsedd att avskära parterna från möjligheten att föra bevisning obehindrat i enlighet med principen om fri bevisföring. Således uppvisar integrationsklausulen dels en civilrättslig sida, dels en processrättslig sida. Detta leder in i frågan hur man ska klassificera integrationsklausulen.

Med tanke på att det i svensk rätt saknas närmare kriterier för en distinktion mellan civil- och processrättsliga normer måste slutsatsen dras att en integrationsklausul är en blandad klausul som inte kan inordnas under den ena eller den andra normtypen (se avsnitt 3.4). I doktrinen torde de flesta vara överens om att hur klausulen är formulerad, i civil- eller processrättslig terminologi, inte kan vara bestämmande för hur klausulen ska klassificeras. En sådan ordning förefaller vara den mest konsekventa med tanke på att olika terminologi ändå kan leda till samma materiella resultat.

Eftersom integrationsklausulen har en processrättslig sida uppkommer frågan huruvida den kan påverka den fria bevisprövningens princip och således om den kan tillmätas processrättslig verkan inför domstol. Principen om processuella avtals ogiltighet utan lagstöd, i uppsatsen benämnd den processuella ogiltighetsprincipen, gäller alltså idag (se avsnitt 4.4). Därför måste slutsatsen dras att en integrationsklausul inte med framgång kan anföras av part som stöd för att motparten inte ska få åberopa avtalspreliminärerna som bevisning i en process inför allmän domstol.

I uppsatsen har också visats exempel på konsekvenserna för RBs inre sammanhang som blir av om en integrationsklausul tillåts begränsa den fria bevisprövningens princip. Slutsatsen drogs att om man effektivt vill upprätthålla integrationsklausulens verkan, det inte endast räcker med att begränsa den fria bevisprövningen utan även parternas möjligheter att utnyttja vissa processrättsliga verktyg i RBs bevisavsnitt (se avsnitt 4.5). Detta i sig talar om att RB har ett inre sammanhang som måste beaktas när fundamentala principer däri ska begränsas. Dessutom anser jag att resonemanget också visar på att parternas processuella överenskommelser, såsom bevisöverenskommelser, också kan medföra oförutsedda verkningar för parterna, såsom begränsningar i möjligheten att utnyttja olika processuella institut.

Efter att ha konstaterat att integrationsklausulens processuella sida inte kan begränsa principen om fri bevisprövning, undersöktes också huruvida integrationsklausulens avsedda verkan kan få genomslag inom ramen för principen om fri bevisprövning. Inledningsvis prövades huruvida integrationsklausulen kan medföra att det skriftliga avtalet inordnas under 35 kap. 1§ 2st RB såsom ett exklusivt bevis. Eftersom nämnda stadgande uppenbart avser lagstadgade undantag från fri bevisprövning kan den inte inkludera exklusiva bevis skapade genom civilrättsliga avtal (se avsnitt 5.1.1). Därefter har också visats på att parts avtalsbrott i form av åberopande av avtalspreliminärerna i strid med integrationsklausulen inte kan tillmätas betydelse i bevisverkanshänseende (se avsnitt 5.1.2). Således medför åberopandet av avtalspreliminärerna endast ett civilrättsligt avtalsbrott som inte kan ha inverkan på processen vari avtalspreliminärerna åberopas.

I uppsatsen har också prövats huruvida en integrationsklausul kan likställas med avsiktsbevisning. Därvid konstaterades att ett skriftligt avtal i dess egenskap av skriftligt redan tillmäts ett högt bevisvärde. Således skulle betraktandet av en integrationsklausul som ett avsiktsbevis frikopplat från det skriftliga avtalsdokumentet endast medföra den effekten att integrationsklausulen tillmäts en högre dignitet som givande uttryck för parternas gemensamma vilja än andra skriftliga avtalsklausuler (se avsnitt 5.1.3). Stöd för ett sådant förhållningssätt finns inte.

I uppsatsen har också prövats huruvida en integrationsklausul kan medföra att 35 kap. 7§ RB tillämpas på avtalspreliminärerna och att dessa således kan avvisas av domstolen. Eftersom det klart och tydligt framgår av förarbetena att lagrummet är ämnat att appliceras på helt andra fall, där bevisningen de facto är obehövlig, kan slutsatsen dras att en integrationsklausul inte kan medföra en tillämpning av 35 kap. 7§ RB. Därtill talar även principen om förbud mot förhandsavgörande emot ett kategoriskt avvisande av avtalspreliminärerna (se avsnitt 5.1.4).

På grund av bevisvärderingens karaktär av en fri och mental process finns det en möjlighet att en integrationsklausul kan påverka densamma. Denna påverkan är nästintill omöjlig att klarlägga, dels på grund av bevisvärderingens fria natur, dels på grund av att integrationsklausulen kan åberopas av olika parter och i olika sammanhang i processen, vilket är bestämmande för hur integrationsklausulen påverkar i bevisverkanshänseende. Bortsett från detta kan man diskutera huruvida det är lämpligt att domstolen tillåter integrationsklausulen att påverka bevisvärderingen just i dess egenskap av integrationsklausul. Ett sådant

förhållningssätt skulle först och främst strida mot tanken bakom den fria bevisvärderingen som en process som inte är berörd av olika normer för hur bevisvärderingen ska ske bortom att den är fri och förbehållen domaren. Dessutom skulle ett sådant förhållningssätt till en klausul med en viss rubrik i praktiken innebära att domaren bortser från vad som faktiskt inträffat (se avsnitt 5.2). Således kan konkluderas att bevisvärderingen faktiskt kan påverkas av att det skriftliga avtalet innehåller en integrationsklausul, men att domaren vid sin bevisvärdering inte bör tillmäta integrationsklausulen i egenskap av integrationsklausul en större betydelse gentemot annat som tydligt framgår av andra bevisfaktum och som motsäger integrationsklausulen.

Av det anförda kan konkluderas att en integrationsklausul inte kan påverka bevisprövningen i meningen att begränsa möjligheterna för part att åberopa bevisning för påstådda rättsfakta, oavsett om dessa framgår av det skriftliga avtalet eller inte gör det. Däremot finns det en möjlighet att integrationsklausulen kan påverka domstolens bevisvärdering. Således föreligger en diskrepans mellan avtalsparters bevekelsegrunder för intagandet av en integrationsklausul, nämligen att den medför förutsebarhet och ökad partskontroll, och hur verkligheten är gestaltad utifrån ett svenskt civilprocessrättsligt perspektiv. Denna diskrepans kan bero på att man vid integrationsklausulens import från de angloamerikanska rättsordningarna också har importerat en föreställning om integrationsklausulens avsikt och verkan som förutsätter en institutionell plats för integrationsklausulen. I de angloamerikanska rättsordningarna fylls denna institutionella plats av the parol evidence rule. Eftersom liknande förutsättningar saknas i svensk rätt kan en integrationsklausul i en svensk kontext inte leva upp till de förväntningar parterna har. Tvärtom kan integrationsklausulen ge obefogade förväntningar som i sin tur motverkar förutsebarheten och partskontrollen.

I syfte att åstadkomma en integrationsklausul som lever upp till parternas förväntningar bör parterna först och främst se till att de håller sig till det område vari parterna åtnjuter en stark autonomi, nämligen avtalsrätten. Så fort parterna börjar förfoga över frågor som är processuella och som inte anses stå till deras förfogande har de förlorat kontrollen över händelseutvecklingen. Således har i uppsatsen föreslagits att parterna genom en avsiktsförklaring uttrycker en klar och samstämmig vilja emot att det uppkommer civilrättsliga åtaganden innan ett skriftligt avtalsdokument är undertecknat. Å andra sidan måste det beaktas att en avsiktsförklaring, trots dess innehåll och rubricering, inte kan förta verkan av exempelvis ett klart och tydligt civilrättsligt åtagande i avtalspreliminärerna. En

förstärkning av avsiktsförklaringen kan också ske genom att en klausul om avtalad skriftform tas in (se avsnitt 6.1).

En annan möjlighet är att parterna i det skriftliga avtalet särskilt sanktionerar överträdelser av integrationsklausulen med en vitesklausul. Genom möjligheten att ange ett fixerat belopp kan parterna, utefter sina särskilda förhållanden, sanktionera integrationsklausulen på ett sätt som någorlunda kan förvissa om hur motparten kommer att agera vid en tvist inför domstol. Med tanke på att skador med anledning av motpartens åberopande av bevisning eventuellt är svåra att påvisa och beräkna förordnar jag att parterna anger ett avskräckande vitesbelopp som exklusiv sanktionering av integrationsklausulens efterlevnad. I sådant fall bör parterna också vara medvetna om att oskäligen vitesbelopp kan komma att jämkas i en efterföljande process i enlighet med 36§ AvtL (se avsnitt 6.2). Det bör dock framhållas att trots att HD i sin praxis accepterat vitesklausulen och dess bevekelsegrunder finns det en möjlighet att domstolen inte anser sig kunna ålägga någon att betala ett vite för att denne har utnyttjat sin processuella rättighet att åberopa bevisning.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

NJA II

NJA II 1915 s.157

Lagstiftning om avtal och andra handlingar på förmögenhetsrättens område

NJA II 1943 s.1

Den nya rättegångsbalken

SOU

SOU 1938:44

Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk

SOU 1984:54

Tvångsmedel - anonymitet – integritet

SOU 1994:81

Ny lag om skiljeförfarande

SOU 2007:26

Alternativ tvistelösning

Prop.

Proposition 1942:5

Rättegångsbalken

Proposition 1975/76:81

Med förslag om ändring i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, m.m.

Proposition 1986/87:89

Om ett reformerat tingsrättsförfarande

Proposition 1998/99:35

Ny lag om skiljeförfarande

Proposition 2010/11:128

Medling och förlikning – ökade möjligheter att komma överens

Rättsfall

AD

AD 2007 nr 86

RH

RH 2010:42

RH 2011:18

HD

SvJT 1950 s.277

NJA 1949 s.724

NJA 1958 s.206

NJA 1958 s.624

NJA 1959 s.326

NJA 1971 s.543

NJA 1973 s.442

NJA 1978 s.35

NJA 1982 s.175 I

NJA 1986 s.366

NJA 1986 s.470

NJA 1986 s.489

NJA 1987 s.941

NJA 1990 s.286

NJA 1994 s.34

NJA 1994 s.712 I-III

NJA 1997 s.86

NJA 1998 s.364

NJA 1999 s.474

NJA 2000 s.747

NJA 2003 s.323

NJA 2006 s.638

NJA 2007 s.547

NJA 2008 s.733

NJA 2009 s.672

NJA 2010 s.151

NJA 2010 s.629

NJA 2010 s.734

NJA 2011 s.576

NJA 2013 s.1017

Skiljedom

Stockholms handelskammarens skiljedomsinstitut, Årsskrift 1986, s.47

Litteratur

Adlercreutz A, Flodgren B. *Om konkurrensklausuler i anställningsavtal och vid företagsöverlåtelse*. Lund: Institutionen för handelsrätt, Univ.; 1992.

Almén, Tore, Håstad, Torgny, Knutsson, Anders & Unger, Sven (red.), *Rättsvetenskapliga studier till minnet av Tore Almén*, Iustus, Uppsala, 1999
(cit. Callissendorff & Callissendorff 1999)

Andersson, Torbjörn & Lindell, Bengt (red.), *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, Iustus, Uppsala, 2004
(cit. Westberg 2004)

Andersson, Simon & Lainpelto, Katrin (red.), *Festskrift till Christian Diesen*, 1. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2014
(cit. Westberg 2014, Andersson 2014)

Atiyah, Patrick Selim, *An introduction to the law of contract*, 3. ed., Clarendon P., Oxford, 1981

Atiyah, Patrick Selim & Smith, Stephen A., *Atiyah's introduction to the law of contract*, 6. ed., Oxford University Press, Oxford, 2006

Bengtsson, Bertil & Agell, Anders (red.), *Festskrift till Bertil Bengtsson*, Nerenius & Santéus, Stockholm, 1993
(cit. Hellner 1993)

Bernitz, Ulf, *Standardavtalsrätt*, 7., [omarb.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2008

Bogdan, Michael, *Svensk internationell privat- och processrätt*, 7., [aktualiserade] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2008

Bogdan, Michael, *Concise introduction to comparative law*, Europa Law Publishing, Groningen, 2013

Bolding, Per Olof, *Skiljeförfarande och rättegång: en studie i processuell organisation och rättstillämpningsmetodik*, Norstedt, Stockholm, 1956

Diesen, Christian, *Bevis. 9, Bevisprövning i tvistemål : teori och praktik*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012

Edelstam, Henrik, *Sakkunnigbeviset: en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet= [Expert evidence] : [a study concerning the use of experts in the judicial system]*, Iustus, Diss. Uppsala : Univ., Uppsala, 1991

Edlund, Lars, *Boilerplate på svenska*, SvJT 2001 s. 172.

Ekelöf, Per Olof, *Rättegång. H. 4*, 6., omarb. uppl., Norstedt, Stockholm, 1992

Ekelöf, Per Olof & Edelstam, Henrik, *Rättegång. H. 1*, 8., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2002

- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång. H. 4, 7.*, omarb. och rev. uppl., Norstedt, Stockholm, 2009
(cit. Ekelöf et al. 2009)
- Farnsworth, E. Allan, *Farnsworth on contracts. Volume 2*, 3. ed., Aspen, New York, N. Y., 2004
- Gemmel, Hugo, *Om återkallande af instämmd talan i civila mål*, Jönson, Norrköping, 1908
- Gorton, Lars, *Merger clauses in business contracts*, Erhvervsjuridisk Tidsskrift 4/2008 s.344.
- Gorton, Lars, *Integrationsklausuler och några andra boilerplateklausuler*, Ny Juridik 4:09 s.7
- Gorton, Lars, *Boilerplateklausuler*, Erhvervsjuridisk Tidsskrift 2/2009 s.178
- Gorton, Lars, *Avtalstolkning i engelsk rätt*, JT nr 4 2014/15 s.799
- Gärde, Natanael (red.), *Nya rättegångsbalken*, Faks.-uppl., Institutet för rättsvetenskaplig forskning, Stockholm, 1994[1949]
- Heuman, Lars, *Skiljemannarätt*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 1999
- Heuman, Lars, *Bevisbörda och beviskrav i tvistemål*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2005
- Heuman, Lars, *Officialprövning eller åberopsskyldighet vid tillämpningen av preklusionsregler?*, JT nr 1 2006/07 s.57
- Heuman, Lars, *Kan parter träffa avtal om hur civilrättsliga och processuella regler skall tillämpas?*, JT nr 2 2011/2012 s.336
- Heuman, Lars, *Är avtalstolkning endast en rättslig verksamhet eller kräver den också bevisbedömningar?*, SvJT 2015 s.793
- Herre, Johnny, *DCFR och svensk rätt*, SvJT 2012 s.933
- Håstad, Torgny, *Besiktningens rättsverkan*, SvJT 1991 s.577
- International Institute for the Unification of Private Law., *Unidroit principles: of international commercial contracts, 2010*, [2010 ed.], Unidroit, Rome, 2010
- Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004 s.1

Johansson, Anders, *Undersökningsplikt vid aktiebolagsförvärv – Frågor beträffande köplagens tillämpning vid förvärv av aktiebolag*, SvJT 1990 s.81

Johansson, Lennart, *Banker och Internet: särskilt om kundaktiverade betalningsfunktioner*, Iustus, Diss. Lund : Lunds universitet, 2006,Uppsala, 2006

Jägerskiöld, Stig, *Om domstolsprövning av föreningsbeslut*, SvJT 1959 s.157

Kallenberg, Ernst, *De ordinära devolutiva rättsmedlen i den svenska civilprocessen*, 2. uppl., Gleerup, Lund, 1922

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013

Kleineman, Jan, Westberg, Peter & Carlsson, Stephan (red.), *Festskrift till Lars Heuman, Jure*, Stockholm, 2008
(cit. Gorton 2008).

Lando, Ole & Beale, H. G. (red.), *Principles of European contract law: Parts I and II: combined and revised*, Kluwer Law International, The Hague, 2000

Larsson, Sven, *Dispositionsprincipen och dispositiv rätt*, SvJT 1980 s.577

Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning: tolkning av avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område*, 6. uppl., Iusté, Uppsala, 2014

Lindblom, Per Henrik, *Processhinder: om skillnaden mellan formell och materiell rätt i civilprocessen, särskilt vid bristande talerätt*, Norstedt, Stockholm, 1974

Lindell, Bengt, *Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt = [Matters of fact and matters of law] : [a study of borderlines, differences and relationships between fact and law]*, Iustus, Diss. Uppsala : Univ.,Uppsala, 1987

Lindell, Bengt, *Partsaunomins gränser: i dispositiva tvistemål och med särskild inriktning på rättsanvändningen = [Acceptable dispositions by the parties in civil cases]*, Iustus, Uppsala, 1988

Lindell, Bengt, *Civilprocessen: rättegång samt skiljeförfarande och medling*, 3., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2012

Lindskog, Stefan, *Förhandlingsspelet: om affärsförhandling och kontraktsskrivning*, Norstedt, Stockholm, 1989

Lindskog, Stefan, *Skiljeförfarande: en kommentar*, 2., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012

Madsen, Finn, *Skiljeförfarande i Sverige: en kommentar till lagen (1999:116) om skiljeförfarande och till reglerna för Stockholms handelskammars skiljedomsinstitut*, 2. uppl., Jure, Stockholm, 2009

Maunsbach, Lotta, *Avtal om rätten till domstolsprövning: processuella överenskommelsers giltighet i svensk rätt = Contract regarding access to court : the validity of contractual litigation agreements in Swedish law*, Norstedts Juridik, Doktorsavhandling Lund : Lunds universitet, 2015, Stockholm, 2015

Mellqvist, Mikael, *Ett krumbuktande rättsfall med lyckligt slut*, JT nr 1 2012/13 s.148

Olivecrona, Karl, *Beviskyldigheten och den materiella rätten*, A&W, Uppsala, 1930

Olivecrona, Karl, *Rätt och dom*, Norstedt, Stockholm, 1960

Olsen, Lena, *Ersättningsklausuler: vite och andra avtalade ersättningar vid kontraktsbrott*, [Ny utg.], Nerenius & Santéus, Stockholm, 1993

Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, 1. uppl., Fritze, Stockholm, 1995

Peel, Edwin & Treitel, Guenter Heinz, *The law of contract*, 14. ed., Sweet & Maxwell/Thomson Reuters, London, 2015

Post, Claes-Robert von, *Studier kring 36 § avtalslagen med inriktning på rent kommersiella förhållanden*, Jure, Diss. Stockholm : Univ., 2000, Stockholm, 1999

Ramberg, Jan & Bernitz, Ulf (red.), *Festskrift till Jan Ramberg*, 1. uppl., Juristförl., Stockholm, 1996
(cit. Adlercreutz 1996)

Ramberg, Jan & Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, 8., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2010

Ramberg, Christina, *En ny avtalslag*, SvJT 2011 s.32

Regner, Göran, Eliason, Marianne & Vogel, Hans-Heinrich (red.), *Festskrift till Hans Ragnemalm*, Juristförlaget, Lund, 2005
(cit. Westberg 2005)

Rosengren, Jonas, *Engelsk avtalstolkning i ett svenskt perspektiv*, SvJT 2010 s.1

Sacklén, Mats, *Om felansvaret vid aktieköp*, SvJT 1993 s.812

Samuelsson, Per, *Entreprenadavtal: särskilt om ändrade förhållanden*, Karnov Group, Stockholm, 2011

Sjöman, Erik, *Integrationsklausuler och dispositiv rätt*, JT nr 4 2002/03 s.935

Sjöman, Erik, *Ett rättsfall om integrationsklausuler*, SvJT 2008 s.571

Sten, Viveca & Svernlöv, Carl, *Internationella avtal: i teori och praktik*, 2., [uppdaterade] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2013
(cit. Svernlöv et al. 2013).

Stridsberg, Christine, *Skriftform som förutsättning för avtalsbundenhet vid företagsöverlåtelser*, SvJT 2014 s.749

Strömbäck, Erland & Dufwa, Bill W. (red.), *Vänbok till Erland Strömbäck: [dessa studier tillägnas Erland Strömbäck på hans 65-årsdag av kolleger och vänner]*, Svenska försäkringsfören., Stockholm, 1996
(cit. Bexhed 1996)

Svensson, Ola, *Lagstyre inom avtalsrätten*, Ny Juridik 1:16 s.7

Unger, Sven, Thorsson, Leif & Calissendorff, Gotthard (red.), *Festskrift till Gotthard Calissendorff*, Norstedt, Stockholm, 1990
(cit. Håstad 1990)

Westberg, Peter, *Domstols officialprövning: en civilprocessuell studie i anslutning till RB 17:3 p 1*, Juristförl., Diss. Lund :Univ.,Lund, 1988

Westberg, Peter, *Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål*, 1. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2010

Westberg, Peter, *Parts förfoganderätt och domarens rättsanvändning*, JT nr 1 2011/2012 s.168

Westberg, Peter, *Civilrättskipning*, 2., rev. och utök. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2013

Elektroniska källor

http://www.jus.uio.no/ifp/english/research/projects/anglo/essays/bjornstad_abstract.pdf 2016-02-10 (cit. Björnstad 2007)

<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/textef.html#c2> 2016-02-12

http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf 2016-02-12

<http://www.unidroit.org/about-unidroit/overview> 2016-02-12

<http://www.cisgac.com/UserFiles/File/CISg%20AC%20Opinion%203%20English.pdf> 2016-03-14

UCC 2-202 hämtad från <https://www.law.cornell.edu/ucc/2/2-202> 2016-03-17

Restatement Second hämtad från

[http://www.lexinter.net/LOTWVers4/restatement_\(second\)_of_contracts.htm](http://www.lexinter.net/LOTWVers4/restatement_(second)_of_contracts.htm) 2016-03-17

Fitger, Peter, m.fl., kommentar till 35 kap. 1§ RB, Zeteo (version 2015-10-01), hämtad från Zeteos webbsida.